

9 771 416 446 126

BAJAI HONPOLGÁR

Baja és környéke honismereti és kulturális folyóirata

2017. szeptember

XXVIII. évfolyam 9. (323.) szám

Ára: 330 Ft

Fotó: Molnár Arilla

E számunk tartalmából

- „Társadalmi segítség” a múzeumnak (Sarlós István forrásközlése)
- „Porzik a hegyi borozda, mikor végig megyek rajta...” (Lex Orsolya írása a Szent Mihály havi népszokásokról)
- Kétszemélyes bújócska-játék kevert stratégiával a magyar történelemben (Hágen András tanulmánya)
- Nemzetépítések keresztüztében (Novák Csaba Zoltán írása Marosvásárhely fejlődéséről az államszocializmus ideje alatt)
- „Nem is látja a kosarat, mégis képes 30 pontot is dobni...” (Zalavári László interjúja a 75 éves Rátvay Zoltánnal)

- A bajai Liszt Ferenc Kör speciális segélykérelme (Sarlós István forrásközlése)
- Hatvan éve hunyt el Neumann János (Szentjóni Szabó Tibor megemlékezése)
- Felvidéki magyarok között (Péter Árpád beszámolója a Szlovákiai Magyar Egészségügyi Társaság konferenciájáról)
- Búcsú Jókai Annától (Emesz Margit nekrológja)
- Tárlatok, Konzekvensen Koherens (Halter Gábor versei)
- Víz, ember, örökség (Lex Orsolya könyvismertetője)
- A végtelenség nyomában (Mayer János recenziója Obádovics Gyula önéletírásáról)
- Védendő védtelenek: az agárkosbor (Nebojszki László és Schneider Viktor írása)

*„...Nem volt a föld még soha ily csodás,
a fák között mondatlan suttogás,
a fák fölött szalag, beszegve kancsal
fénnel, lilába lángoló narancssal,
az alkonyat csókot hajít a ködnek
és rózsaszín hullámokon fürödnek...”*

(Kosztolányi Dezső:
Szeptemberi áhítat)

„Társadalmi segítség” a múzeumnak

■ 1936. október 7-én Baja város törvényhatósági bizottságának rendes ülésén 48. sorszám alatt hoztak határozatot a bajai múzeum és képtár megalapításáról. A városi múzeum ügye már 1914-ben napirendre került, amikor *Déri Frigyes* felajánlotta nagy értékű magángyűjteményét a városnak, de az első világháború és az azt követő szerb megszállás után a gyűjtő végül inkább Debrecenre választotta. (A Déri Múzeum Debrecenben ma is működik.) Az 1920-as években a bajai múzeum ügyében nem történt komoly előrelépés, egy újabb magángyűjtő felajánlása kellett ahhoz, hogy a helyzet gyökeresen megváltozzon. 1936-ban *dr. Artinger (Oltványi) Imre*, a Magyar Jelzáloghitelbank igazgatója felajánlotta kortárs festők műveiből álló magángyűjteményét a városi képtárnak. Ezzel párhuzamosan a Bajai Takarékpénztár a múzeum és képtár céljaira felajánlotta a főtér sarkán álló épületének használaton kívüli szárnyát. Baja város feladata az épület tatarozása, fenntartása, valamint a múzeumi személyzet biztosítása lett. A közgyűlési határozatban az intézmény jogi háttérének kidolgozását *dr. Bernhart Sándorra* bízták, és kijelölték a pénzügyi háttérét is – házipénztár és a kulturális alap együtt –, de a gyűjtemény bővítéséről, további műtárgyak vásárlásáról konkrétan nem esett szó. Az állomány továbbfejlesztését „társadalmi feladatként” jelölték meg, azaz további – elsősorban bajai magángyűjtőktől – adományokra számítottak. A képtár első nagyobb állománygyarapodása már 1937-ben megtörtént. *Nagy István* festőművész 1930-ban költözött Bajára; 1937-ben, halála után özvegye felajánlott egy 49 képből álló együttest a bajai képtárnak. Ekkor már javában zajlott a bajai múzeumi anyag rendszerezése és kiállítási előkészítése. A múzeum első igazgatójának

Borsay Jenőt nevezték ki, de a teljes anyaggal nem foglalkozhatott, a képzőművészeti alkotásoknál ifjabb *Miskolczy Ferenc* festőművész végezte ezt a munkát, aki a meglévő gyűjtemény „társadalmi alapon történő” bővítésének is megtalálta a módját. A bajai polgármesteri hivaltól kért *Tornyai János*-képet a múzeumnak. A polgármesteri hivatalban több *Tornyai*-kép is volt, ő kettőt szemelt ki, a *Borulás az Alföldön* és a *Sugovica-részlet szivárvánnyal* címűt.

„XXVI. 8969/1937.

Méltóságos Polgármesterének!

Kérelme és előterjesztése ifj. Miskolczy Ferenc festőművésznek, bajai lakosnak, (a városi múzeum anyaga előkészítőjének) melyben a városi múzeum anyagának egy Tornyai János képpel való kiegészítését kéri.

Méltóságos Polgármester Úr!

Baja.

Alulírott azon tiszteletteljes előterjesztést teszem Baja város thj. [törvényhatósági jogú] Tekintetes Törvényhozásának, hogy a Baja Városi Múzeum »Új magyar kép és szoborgyűjteményébe« a város tulajdonában lévő Tornyai János képekből a múzeumi anyag kiegészítése céljából egyik átadassék.

A fent jelzett képek:

1. *(Helyettes Polgármester Úr szobájában)*

Tornyai János: »Borulás az alföldön« c.

2. *(vitéz Aba Zoltán Úr szobájában) Tornyai János: »Sugovica részlet szivárvánnyal«*

A két kép közül bármelyik a múzeum anyagában Tornyai János nagy művészetét méltóképpen fogja képviselni. – A város tulajdonában lévő többi képekre, melyek a hivatalokban vannak, a múzeum ezen modern gyűjteménye igényt nem tart.

Baja, 1937. szept. 10.

Kérésem teljesítését várva, maradok mély tisztelettel

Ifj. Miskolczy Ferenc, festőművész. (A múzeum képzőművészeti anyagának előkészítője.)”

Tornyai János: Sugovica-részlet szivárvánnyal

A polgármesteri hivatal különböző helyiségeiben kiállított festmények a város tulajdonát képezték, így a *Tornyai*-képek is. A múzeumnak való adományozásuk nem jelentette a város vagyonának csökkenését, mivel a múzeumi gyűjtemény tulajdonosa is a város volt, csak a leltári átvezetést kellett megoldani, ami számviteli ügy volt: a polgármesteri hivatali leltárból kivezetni, áttenni a múzeumi leltárba, valamint megváltoztatni a leltári/őrzési helyét. *Dr. Borbíró Ferenc* polgármester hajlott a képek átadására, de az érintettek csak hosszabb egyeztetés után fogadták el a múzeum igényét, és mondtak le a képekről, így 1938 februárjában a város mindkét festményt a bajai múzeum rendelkezésére bocsátotta. A polgármesteri határozatról csak egy rövid feljegyzés készült a beadvány hátlapjára.

„Miskolczy Ferenc festőművész kéri a városi múzeum részére Tornyai »Borulás az Alföldön« és »Sugovica részlet szivárvánnyal« című képét.

Határozat.

Megbízom a mérnöki hivalt, hogy a két darab Tornyai képet a múzeum részére adja ki Miskolczy Ferenc festőművész úr elismervényére.

A raktár leltárból írja le a múzeum leltárába pedig vezettesse keresztül.

Erről 1./ a számvitőséget 2./ mérnöki hivalt 3./ Miskolczy Ferenc festőművész urat értesítem.

Baja, 1938. febr. 16.”

A két festmény ma is megtekinthető a bajai Türr István Múzeum kiállításán.

Tornyai János: Borulás az Alföldön

„Porzik a hegyi borozda, mikor végig megyek rajta...”

Jeles napjaink s a hozzájuk fűződő szokások Szent Mihály havában

Archív fotók: Görbe Ferenc

Tegzes József 1973., Sióagárd

■ Szeptember hónapját több névvel is illetik: őszelő hava, kisasszony hava, Szent Mihály hava egyaránt közismert elnevezések. E hónap végeztével befejeződik a termények aratása s lassan a teljes betakarítás is, majd megkezdődik a talaj előkészítése az őszi vetéshez. Bizonyos vidékeken és szőlőfajták esetében a szüret is elkezdődik. A gazdaságban végzett egész éves munka gyümölcse, ha az időjárás is kedvező volt, „beérik”, bőséggel ajándékozva meg a munkát végzőket. Nem véletlen hát, hogy az őszt vagy e hónap jelképei között gyakran előfordul a bőségszarv, az a hatalmas szarv, amelynek kiszélesedő szája ontja magából a föld gyümölcseit. Szintén gyakori a szőlő vagy gabonakoszorú megjelenése a hónapot jelölő szimbolikus alak kezében vagy fején. Az ilyenkor szokásos, hagyományos társas munkák közül kiemelkedik a *szüret* és a *kukoricafosztás*, melynek elnevezése ugyancsak színes képet mutat a magyar nyelvterületen (*tengerihántó*, *máléfejtő*, *bontónak*). A résztvevőket általában meghívták, de Bácskában például a ház kapujára tűzött zöld gally jelezte, hogy ott kukoricafosztás lesz.

Szeptember hónap jeles napjai, ünnepei közül érdemes kiemelni néhányat. A hónap indulója *Egyed* napja, mely egyrészt az őszi búza és rozs vetésének napja lehet, másrészt

időjósásra is alkalmas napként tartják számon. Ha ugyanis ekkor esik, akkor az esős őszt ígér. *Szendrey Zsigmond* szatmárnémeti születésű néprajzkutató írása alapján más hiedelem is társul ugyanezen naphoz: ettől kezdve nem szabad a szőlőkertben szekérral járni, sem abroncsos edényt hordozni. E napon virradat előtt a gazda meztele-nül körüljárja szőlejét, négy sarkán összeköti a gallyakat, hogy ezzel elzárja, így megőrizze szőlejét a gonosztól.

Szeptember 8. *Kisasszony napja*, Szűz Mária születésének emléknapja. A bátyai rác asszonyok s a mezőkövesdi matyók egyaránt úgy vélik, hogy ekkor a nap játszadozva, táncolva kel fel, mert örül Mária születésének. *Vodica* búcsú-sai e napon virrasztással várják a hajnalt.

A szeptember 12-i *Mária-nap* szintén búcsús nap bizonyos vidékeken, például az istenségi székelyek körében.

Máté napja (szeptember 21.), sőt e névün-nep hete alkalmas búzavetésre, s az enapi tiszta idő jó bortermést jósol.

A legtöbb szokás és hiedelem (főképpen állattartással kapcsolatos) *Szent Mihály napjához* köthető (szeptember 29.). Szent Mihály arkangyal a túlvilágra költöző lelkek kísérője. E napot a gazdasági év fordulójaként is emlegetik. A Szent Györgykor kihajtott jószágot ilyenkor szokás hazahajtani. Pásztorünnepként is számon tartott nap, Hortobágy vidékén a pásztorok Mihálytól Mihályig szerződnek, így ekkor számolnak el, s e napon éppen ezért bálákat, multságokat rendeznek. Egyben vásáros nap is Szent Mihály napja. A hercegszántói sokác juhászok úgy tartották, ha Mihály éjszakáján *összefekszik* a birka, akkor nagy tél lesz, ha pedig *szét*, akkor enyhe.

E napon kezdődik a *kisfarsang*, mely Katalinig tart, s a lakodalmak őszi időszaka volt régen. Ha a fecskék még itt vannak Mihálykor, az hosszú őszt jósol. Az Alföld több vidékén ilyenkor kezdődik a

szüret, s más vidékeken is igyekeznek valamely őszi jeles naphoz igazítani a szüret kezdetét (Terézia, Orsolya, Lukács, Gál, Simon-Júdás).

Azonban szüretet megelőző hetekben is – sőt szinte az egész esztendőben – akad feladat a szőlőkben, hiszen az érés kezdetétől (a *zsendüléstől*) szükséges megvigyázni a termést a dézsmálóktól, tolvajoktól, madaraktól, kóbor állatoktól. Ha van is fogadott személy, *csósz*, *madárpásztor*, *kerepüs pásztor*, *budár* (tavasztól ősziig a szőlőbeli gunyhóban lakó, s a szőlő körüli munkásokat folyamatosan végző idős ember), *pujár*, aki vigyazza a fürtöket, innentől szükség lehet több személy, akár családtagok közreműködésére is, s állandó ottléttel megóvni a termést. A szőlőt vigyázók leggyakrabban kereplővel, karikás ostorral, kiabálva járkák a területet, így távol tartva a kártevőket. A szőlőőrzők személye tájanként változhat; van, ahol az idősebb családtagok költöznek ki a szőlőbe, s van, ahol ezt a fiatalabbakra bízzák.

A szőlőbirtokok illetén formán színtereivé váltak a falusi társadalmi életnek, hiszen az egymás közelében fekvő szőlők őrzői, *budárjai* össze-összejöttek egy kis esti beszélgetésre, borozgatásra, s alkalomadtán nótázásra is. S bár a szőlőhegyi pincék, építmények inkább a férfiak társas életének

Tegzes József 1973. Sióagárd

Sióagárd 1973., préház

voltak a szinterei, a tolnai Sárköz falvaiban, a baranyai magyar falvakban s a szlavóniai magyarság körében a szőlőörzést nem az idősekre, és nem is a férfiakra, hanem az eladó sorban lévő lányokra bízta.

Ujváry Zoltán a Magyar néprajzi lexikonban található szócikke ekképp fogalmazza meg e társas munka lényegét: *Lányok kalákája szőlőéréskor a Sárközben [...] A szüretet megelőző hetekben a leányok kivonulnak a szőlőbe, és kereplővel, hujjogatóssal távol tartják a madarakat az érésben levő szőlőtől. [...] a sárközi szőlőörzés, a párválasztásnak, az ifjúság közös szórakozásának egyik alkalmaként is. A mulatozás, dalolás és táncolás este az úgynevezett hálótanyán történik, ahol a leányok és legények a szőlőörzés idejére némi szabadosságot megengedve együtt töltik az éjszakákat.*

E feladat egy, de akár másfél hónapig is eltarthatott, s kedvelt, szívesen végzett volt a fiatalság körében, hiszen a nehezebb, gazdaságban végzett munkák után, s némely még hátralévő gazdasági munka előtt jólesett a hasonló korúakkal együtt való pihenés, mulatozás, a nem megfeszített munka.

Bátran mondhatjuk, hogy e munka gazdasági célzata mellett – ha nem főképpen – párválasztási, tehát társadalmi célú is volt, hiszen jó alkalmat kínált az ismerkedésre, a kapcsolatok szorosabbá fűz-

sére. Bárth Dániel néprajzkutató a *Bácskai népszokások a XVIII. századi egyházi források tükrében* című munkájában olvasható az alábbi forrásidézés: „Ahány szőlőskert van, annyi eladó lány őrzi azokat nyáron, akikhez az ifjak szabadon odatársulhatnak.” A Bajával szomszédos Érseksanádon és Szeremlén sem volt ez másként. S mivel a szőlők több kilométeres távolságra voltak a településektől (a szeremleieké például a szekcsői hegyen), egy egész heti ételmelet kellett a lányoknak magukkal vinni, így a kivonulást nagy konyhai sürgés-forgás előzte meg.

Solymos Ede néprajzkutató leírása szerint *egy szombati napon összeállt a lányok bandája, felvirágozott kosarakba csomagolták az ételmelet; [...] a fejükre tették, és úgy vitték. Valamelyikük tanyáját szépen kitakarították, a szoba földjére szalmát hordtak, aztán megágyaztak. Ezután indultak a kereplőkkel a madarakat kergetni, közben énekeltek, amit az ugyancsak bandázó legények messziről meghallottak.*

A lányoknál karika alakú percc volt, s a legények azon igyekeztek, hogy a nekik tetsző lány perccét a botjukra tűzhesék. [...] a végén minden percc megtalálta a maga botját, ami meghívást is jelentett estére. Együtt megvacsoráztak, táncoltak, végül szépen lefeküdtek, ki-ki a párjával. A szőlőörzésnek legtöbbször lakodalom lett a vége, ha ősszel nem, hát farsangkor, különösen, ha nagyon összelekedtek a fiatalok a

***Nem messze van Lőrinc napja,
Közel van az öröm napja,
Meg is jön az nemsokára,
Megyünk a háló tanyára.***

***Porzik a hegyi borozda,
Mikor végigmegyek rajta.
Kinyílik a háló tanya,
Mikor kopogtatok rajta.***

***Nyisd ki rózsám az ajtótad,
Ereszd be az angyalodat!
Add ide a pici szádad,
Hadd csókoljak rajta százat!***

(Dunántúl)

hálótanyán. A szőlőörzésnek ezen társadalmi, párválasztó funkcióját több népdalunk is megőrizte:

*Porzik a hegyi borozda,
Hej, mikor végig megyek rajta.
Nyílik ám a hálótanya,
Hej, mikor kocogtatnak rajta.*
(Decs)

*Learatták már a tiszta búzát,
Szántogatják annak a tarlóját.
A csűrök is már meg szólamodnak,
A leányok szőlőt pásztorkodnak,
A menyecskék otthon szomorkodnak.*
(Sárpilis)

A szokást a török hódoltság idejére vezetik vissza, s a történet szerint a töröktől szerették volna megvédeni az eladó sorban lévő lányokat ily módon. Garay János szekszárdi születésű, 19. században élt írónk, költőnk már 1833-ban ír e szokásról, mely

Szüret Nagybaracsán

Érsekcsanádi szüreti multság

bizonyos források szerint az első világháborúig volt általános Sárköz szerte, s ez idő alatt természetesen sok változáson esett át. Korábban ki-ki a saját tanyájában tért nyugovóra az esti mulatás után, a századfordulótól jött divatba, hogy a leányok és legények egyazon tanyában pihentek le éjszakára. S bár a tisztesség kedvéért az ifjúság mellett ott volt a tanya gazdájának felesége vagy egy idősebb nőrokon, tudta és vallotta, hogy *könnyebb egy zsák bolhát megőrizni, mint egy asszonyt vagy leányt*. Az őrzéssel vasárnaponként felhagytak, e napot mindnyájan otthon töltötték, kivétel lehetett ez alól a munkát záró vasárnap, mert némely adat szerint ekkor záró mulatságot tartottak.

Ha a szőlő megőrzése sikeres volt, jöhet a szüret, ami az érett fürtök tőkéről való levágása, s ennek összegyűjtése, valamint szőlőlé leszűrése, s a szőlő feldolgozása a borkészítéshez. A 17. század előtt a borkészítés jelentés volt az általánosan elterjedt, később a *gyűjtés* munkáját magába foglaló jelentés vált általánossá, s áttevődött egyéb termények betakarítására is (dinnye, kukorica).

A *szedők* (általában lányok, asszonyok és nagyobb gyermekek), *puttonyosok*, *csöbrösök*, *taposók* a szüret kitzűzött napjának reggelén a szőlősgazda házánál gyülekeztek. Ha messze volt a szőlőhegy, akkor kocsin vagy szekéren szállította ki őket a gazda. Ha közel volt, akkor gyalog mentek, s csak a szüreti edényeket vitték kocsival.

A *szedők* görbekéssel, kis kacorral, szőlőollóval, sok helyen azonban bicskával vagy kis konyhakéssel metszették el a fürt szárát, *nyelét*, *csutáját*, s a helyben szokásos gyűjtőedénybe (*veder*, *fertály*, *sajtár*, *rocska*, *melence*, *egyfülű vesszőkosár*, *szedőkosár*,

kaska) tették. Innen került át a gyümölcs az ország egyes vidékein puttonyba, *puttonba*, más vidékeken pedig csöbröbe.

A 19. század közepétől a puttony erőteljes térhódítása figyelhető meg, így az első világháború időszakára már szinte mindenütt kiszorította a csöbröt a használatból. Van borvidék, ahol a puttonyos a hátára vett puttonnyal végigjárja a szőlősorokat, s a szedők felöntik a szőlőt szedőedényeikből a *puttonba*, s van, ahol a puttonyt a pásztafejnél a földre helyezik, s a szedők itt öntik bele a szőlőt, s a puttonyos csak akkor veszi a hátára a puttonyt, amikor az megtelt. A fürtök tehát *puttonyosok*, *csöbrösök* háton, vállon vagy kézben hordott szőlőszállító edényébe kerülnek, s ők hordják ki a szüretelőhelyre a termést, és öntik bele a szedő vagy taposó kádba, a szállító kádba, lajtba.

A szüretelés a többi szőlőmunkával szemben segítséggel végzett társas munka, bér-munka, a 19. század közepe előtt robotmunka. A szüret olyan közösségi jellegű munkaalkalom, amelyhez gazdag szokás-hagyomány tartozik, amelyben a munka és az ünnep összekapcsolódik. A szüreti szokások mai formájukban a szüreti felvonuláshoz, menethez és a bálhoz vagy multsághoz kötődnek, s e szokások a szőlőszedés utolsó napjához, a *végzésnap-hoz* kapcsolódtak.

Az aratási szokásokhoz hasonló nagyobb szabású multságokat, szüreti felvonulásokat hagyományosan a bortermő vidékeken rendeztek. A szüre-

ti szokásokhoz hozzátartozik az evés-ivás, ének, tánc, szüreti felvonulás és bál. Ezen alkalmából készülhetett favázra aggatott, fűrtökből álló szüreti koszorú. Az ünnep része volt továbbá gazda vagy vincellér köszöntése versekkel, rigmusokkal, melyekben szó esett jószívűségéről vagy fukarságáról. A gazda megajándékozhatta a legszorgalmasabb szedőket, majd este a házánál vendégséget, multságot tartott. A szőlő monokultúras régiók, főképpen mezővárosok szüreti ünnepe elsősorban felvonulás, mely a Bacchus-kultuszra utaló elemeket is tartalmazhat.

Ujváry Zoltán Népi színjáték és maszkos szokások című művében a szüretet s a hozzá kapcsolódó népi

dramatikus játékokat a disznótorral, aratással, fonóval együtt említi, mint a naptári év nyújtotta munkaalkalmak egyikét, s egyben munkafázist lezáró szokást. Az alakoskodók részben a szőlőművelés mozzanatait jelenítik meg, részben a multságok, felvonulások megszokott zsánerfigurái, mint amilyen a török, a drótostót, vándorárus, cigány, medvetáncoltató. A kötet külön figyelmet szentel a fotókon is bemutatott mádi (Tokaj-Hegyalja) szüret alakoskodó szokásainak. Az őszi hónapokban országszerte egymást érik a szüreti felvonulások, szüreti bálók, újborfesztyiválók, ám ezek a rendezvények nagy többségükben már nem a régi funkciót töltik be. Nem a munkát elvégzők ünneplő multságáról van már szó, hanem sok esetben turisztikai látványosságról, színpadi műsorokról, hagyományőrző csoportok felvonulásáról, kirakodóvásárról. Így azután számolni kell a hagyomány átalakulásával, a szokáselemek keveredésével, esetleges romlásával. Kérdés, hogy szükséges-e mindebben hibát keresni vagy jobban tesszük, ha elfogadók vagyunk a folyamatosan változó világban.

Lex Orsolya

Hajósi pincék

Kétszemélyes bújócska-játék kevert stratégiával a magyar történelemben

Kuruc-labanc összecsapás (Ismeretlen festő műve)

■ A bújócska sumer eredetű túlélőjáték. Persze, mára sokat finomodott, hiszen nem kell a tigris vagy ellenséges hadsereg elől bujkálni. A bújócskát minimum 2, de legfeljebb 6578 ember játszhatja. A bújócska egy helyszínen történő játék, ami annyit tesz, hogy amikor játszunk, ki kell választanunk egy helyszínt. A helyszínválasztás nagyban függ a résztvevők számától, ugyanis néhány játékos esetén játszhatunk házban is, több játékos esetén pedig az elhagyott telep lehet az ideális választás. A játék lényegében arról szól, hogy kiválasztunk egy fogót, aki eltakarja a szemét, és számol, mondjuk, 100-ig, miközben a többiek elbújnak, hogy a fogó ne találjon rájuk. A fogó befejezi a számolást, majd keresi a többieket, és akit először megtalál, az lesz a fogó a következő körben.

A bújócska-játék nemcsak az emberi világban, hanem a kvantumfizikában is megjelenik, amelyre *Mérő László* adja a legjobb példát: „Az elektron ezek szerint egyfajta kevert stratégiát játszik abban a nagy bújócska-játékban, amely arról szól, hogy hol is van ő. Ám a kvantumfizikusok hasonló kevert stratégiákat találtak akkor is, amikor az elektron (vagy más részecske) egyéb tulajdonságait vizsgálták, például a mozgási sebességét. Mindegyik kevert stratégiában az egyes tiszta stratégiákhoz tartozó részt a Schrödinger-féle hullámfüggvény határozza meg. A tiszta stratégiák esetünkben a lehetséges tartózkodási helyek, vagy máskor például a lehetséges sebességek.” (Az E. R. J. A. Schrödinger Nobel-díjas osztrák fizikusról elnevezett hullámfüggvény minden lehetséges információt tartalmaz az általa leírt kvantumrendszerrel, pl. az atombeli elektronokról. A hullámfüggvény tér- és időbeli változá-

sát a Schrödinger-függvényegyenlet írja le. A V_1 térfogatban való tartózkodás valószínűsége: $P(V_1) = \int_{V_1} |\Psi|^2 dV = \int_{V_1} \Psi^* \Psi dV$

Maradjunk még a kvantumfizikánál, hiszen bármilyen pontos mérőberendezéssel végezzük is egy részecske helyzeti koordinátáinak, valamint lendületének (impulzusa) mérését, nem tudjuk teljesen pontosan meghatározni. Erre a problémára a Nobel-díjas német fizikus, *Werner Heisenberg* találta meg a gyógyírt, a redukált Planck-állandóval. (A Nobel-díjas német fizikusról elnevezett Heisenberg-féle határozatlansági elv kvantitatív összefüggést állít fel a hipotetikusán végtelenül pontos mérés esetén a kapott x és p eloszlások méretére a következő módon. Ha az első (koordináta) mérés Δx szórást ad, akkor a második (impulzus) mérés Δp szórást fog szolgáltatni, ami legalább akkora, mint Δx inverze egy arányossági együtthatóval szorozva a redukált Planck-állandó felével. Képlettel kifejezve: $\Delta A \Delta B = h/2\pi$, ahol ΔA és ΔB a megfelelő bizonytalanságok és h a Planck-állandó ($\sim 6,6252 \cdot 10^{-34} \text{ J*s}$). Összefoglalva a kvantumfizikai kitérőnk: a szubatomi és atomi részecskék kevert stratégia szerint „játszanak”.

A játékelmélet csak a tiszta és a kevert stratégiákkal foglalkozik, a másfélék nem férnek a keretei közé. A játékelméletet kifejezetten a racionális döntés megértésére és vizsgálatára fejlesztették ki, így a horoszkópos vagy ehhez hasonló döntési módok kívül esnek vizsgálati területén. A véges játékoknál általában nem létezik (tiszta) Nash-egyensúly. *Neumann János* bebizonyította, hogy a nulla összegű mátrixjátékoknál ún. kevert stratégiákra van szükség ahhoz, hogy az ellenfelek ne ismerhessék ki egymást. Ekkor viszont mindig van Nash-egyensúly.

A játék normál alakját *Émile Borel* vezette be. Több cikkében is elemezte a kétszemélyes zérus összegű játékokat, ahol az egyik játékos nyeresége a másik játékos vesztesége. Ez a feltevés teljesül a sakkban, a társasjátékokban (pl.

kártyajátékokban). A legegyszerűbb érdekes játék a *fej vagy írás*. Mindkét játékos egyidejűleg letesz az asztalra egy-egy 100 Ft-os érmét. Ha ugyanazzal az oldalukkal tették le, akkor az első játékos elnyeri a második pénzét; ha különbözőt tettek le, akkor a második nyeri el az első játékos érméjét. A fej vagy írás játékokban nincsen minimax megoldás, legalábbis az eredeti stratégiatérben. Ebben semmi meglepő nincsen, hiszen a játékban megadott stratégiák kiismerhetők az ellenfél számára. Ezen segít a kevert stratégiák alkalmazása. (A játékelmélet első igazi nagy eredménye *Neumann 1928-as* cikke volt, amely a kevert stratégia segítségével a kétszemélyes nulla összegű mátrixjátékokra bebizonyította legalább egy minimax egyensúlyi stratégia létezését. A sokszemélyes játékokra *John Nash* dolgozata irányította a figyelmet.)

A játékelméletről *R. Leonard* írt egy összefoglaló cikket, amelyben kifejti nézeteit: nehéz elképzelni, hogy ne lett volna logikai kapcsolat a játékelmélet kevert stratégiái és az éppen megszülető kvantummechanika kevert állapottai között (lásd bújócska-játék a kvantumok világában és a Schrödinger-hullámfüggvényben). A bújócska-játék és a kevert stratégiák azonban nemcsak a kvantumfizika világában alkalmazhatók, hanem a történettudományban is. A következőkben a játékelmélet ezen részét bemutatató történeti eseményekhez kalauzolom el az olvasót.

Az 1708-as trencsényi csatavesztés

A Rákóczi-szabadságharc egyik legnagyobb csatája a trencsényi ütközet volt. A nyolc évig tartó háború egyik nyílt terepen megívott csatája volt. Rákóczi felismerte, hogy a Habsburg Birodalom hadserege ellen nyílt terepen nem vállalhat sikeresen ütközetet, ezért portyákkal (bújócska-játék) igyekezett gyengíteni a császári sereg utánpótlás- és kommunikációs vonalait. Ezt a tényt dolgozza fel az 1954-ben megfilmesített *Rákóczi hadnagya* című, nagyszerű film. 1708. február 15-én éjjel *Bottyán János* kuruc tábornok parancsára Nyitra várából lovas felderítő járőrök (portyázók) indultak a Vág folyótól nyugatra eső, császári katonaság által megszállt területre. Ezek egyikét képezte a *Bornemissza János* strázsamester vezette 20 fő körüli csapat.

Ebben az időben a kuruc csapatok kezén volt a Felvidéknek a Nyitra-Érsekújvár vonalától keletre eső területe, továbbá ostromzár alatt tartották *Lipótvár*; *Galgóc* és *Semte* császári helyőrséget. A Nyitra és a *Vág folyó* közötti terület bizonytalan „senki földje” volt. A császári

csapatok viszont stabilan uralták a Vág folyótól nyugatra és a Nagyszombat-Szered vonaltól délre eső területeket. A császári katonaságot az ebben a térségben lévő falvakba szállásolták be. Félő volt tehát, hogy a császári hadvezetés kísérletet tesz Lipótvár, esetleg Galgóc felmentésére. Ezért küldte Bottyán felderítő őrzáratra (portyára) a katonáit, hiszen télvíz idején a Pozsony-Nagyszombat útvonalon lehetett számítani a csapatmozgásokra.

Itt kerül elő a bújócska-játék mellé a kevert stratégia: vajon hol figyeljék meg a csapatmozgásokat. Szerencse, hogy Bornemissza János a közeli faluból (Réthe) származott, így ismerte a területet. Ennek ellenére elmondhatjuk, hogy ha nyílt terepen bújtak volna el a katonák, akkor lovas felderítők kifigyelheték volna őket, ha közelebb merészkedtek volna az osztrák csapatokhoz, akkor egy dezertőr beáruhathatta volna őket, ezért a Bornemissza-féle stratégiát választották, amelynek jutalma a császári hadak egyik tábornokának – *Starhemberg Maximilian* grófnak – az elfogása lett.

A bújócska-játék azonban nem mehetett a végtelenségig, elérkezett a pillanat, hogy a két fél (magyarok és osztrákok) szembekerüljön egymással a trencsényi csata alkalmával. A két ellenfél, azaz a két játékos a magyarok és az osztrákok. A magyarok dilemmája, hogy melyik várat támadják meg. Az osztrákoknak ellenben az okoz fejtorést, mit védjenek jobban, hogy a sikeres védekezés után támadásba tudjanak lendülni. Feltesszük: ha a magyarok pontosan tudják, hogy mit támadjanak, a csatát megnyerik; ellenkező esetben elvesztik. A játék zérusösszege, vagyis ami az egyik fél számára győzelmet, az a másiknak vereséget jelent. Ezért a játék kifizetési mátrixa szimmetrikus, elegendő az egyik játékos szempontjából vizsgálni a játékot, és használható a minimax algoritmus.

	Osztrákok					
		Trencsén védelme	Lipótvár védelme	Visszavonulás	Max	
Magyarok		Véd a1	Véd a2	Véd a3		
	Trencsén megtámadása	a1	1, 0	0, 1	0, 1	0
	Lipótvár megtámadása	a2	1, 0	0, 1	1, 0	0
	Visszavonulás	a3	0, 1	1, 0	0, 1	0
	Min		1	1	1	

1. táblázat A trencsényi csata mátrixa

Magyarok	Osztrákok		
1	0	0	0
1	0	1	0
0	1	0	1

A játék leírásából értelemszerű, hogy a játék zérus összegű, hiszen az osztrákok csak a ma-

gyarok kárára tudnak nyerni, és ez fordítva is igaz. Azonban a kifizetési mátrixban megadott értékek alapján, ahol a győzelem 1, a vereség 0 értéket jelent, a játék állandó összegűnek adódik: a két mátrix megfelelő pozícióiban az elemeket összeadva, $(1 + 0) = 1$ adódik eredményül a mátrix minden helyén. Azonban mivel a kifizetési értékek csak a preferenciák leképezésére szolgálnak, ezért – a reprezentálhatósági kritériumoknak megfelelően – a vereséget 0 helyett -1 értékkel helyettesítjük, hiszen a felek preferenciájának reprezentációjakor csak azt kell figyelembe vennünk, hogy a győzelem nagyobb értékekkel szerepeljen, mint a vereség. Ebből következően az állandó összegű játékok átírhatók zérus összegűvé, a reprezentálhatósági kritériumot betartva, vagyis úgy, hogy a kifizetési értékek a játékosok preferenciáit hűen és egyértelműen képezzék le. A helyettesítést elvégezve így módosul a trencsényi csata játékban a játékosok kifizetési mátrixa:

Magyarok	Osztrákok		
1	-1	-1	-1
1	-1	1	-1
-1	1	-1	1

A minimax algoritmus segítségével három egyensúlyi stratégia állt elő. Mind a három biztos stratégia, bármelyiket megjátszhatják, mert a legjobb kimenetelt biztosítja a játék végén. A kérdés az, melyik stratégiát választják végül is valójában a játékosok. Itt kell bevezetni a kevert stratégiát. Mindhárom stratégiát $1/3$ valószínűséggel érdemes alkalmazni.

$$\text{Magyarok: } (1/3, 1/3, 1/3) = (a1, a2, a3)$$

$$1/3 + 1/3 + 1/3 = 3/3 = 1$$

$$\text{Osztrákok: } (1/3, 1/3, 1/3) = (v.a1, v.a2, v.a3)$$

$$1/3 + 1/3 + 1/3 = 3/3 = 1$$

Ebből látható, hogy valahányszor az egyik játékos stratégiája előre jósolható, abból a másik játékos előnyre tehet szert, tehát bizonytalanságban kell tartani a védekező játékost.

A valóságban a trencsényi csata osztrák győzelmet hozott, azonban a minimax algoritmus szerint magyar győzelmet hozott volna, ha tévesen elhittetik az osztrákokkal, hogy Trencsényt akarják megtámadni, vagy visszavonulnak; a gyakorlatban viszont a teljes magyar haderő Lipótvárt támadja meg, miközben az osztrákok Trencsén alatt várják a magyarokat. A tökéletes elterelő hadművelet lett volna a legkifizetődöbb a magyar seregnek, mert akkor elkerültek volna egy katasztrofális vereséget, és talán a történelem is máshogyan alakul.

Hunyadi Mátyás és az 1479-es kenyérmezei csata

Mátyás király 1458-as trónra kerülésétől kezdve néhány évig a törökök ellen hadakozott. 1463-ban elfoglalta az észak-boszniai területeket Jajca várával együtt. Mind a törökök, mind a magyarok kerülték a nyílt összecsapást, ehelyett egymástól igyekeztek várakat elfoglalni a két ország határán, ún. bújócska-játékot játszottak egymással. A legnagyobb szabású török támadás Mátyás uralkodása alatt 1479-ben érte az országot. 1479 nyarának végén a ruméliai beglerbég helyettese, *Isza* bég indult mintegy 40 000 (más források szerint 15-20 000) főnyi hadsereggel Erdély feldúlására. A szászok Erdélyben sokáig attól tartottak, hogy a törökök a Barcaságra fognak rátörni, de Erdélyben és Moldvában már készen álltak a hadak, és várták Ali támadását.

Báthory István erdélyi vajda a rendelkezésére álló csekély erővel, kb. 10 000 emberrel, a vármegyék nemességével, a székelyekkel és a szászokkal azonnal a pusztító ellenség nyomába indult. A török támadás célja a fosztogatás és a zsákmányszerzés volt. Báthory és Isza bég seregeinek összecsapása Gyulafehérvártól délnyugatra, Szászváros közelében, a Marosbalparti Kenyérmezőn 1479. október 13-án délelőtt történt. Bonfini krónikája szerint a csata következőképpen zajlott: Báthory először a balszárnyon harcoló szász gyalogosokat, majd a jobbszárnyon küzdő székely könnyűlovasságot kényszerült saját vértesei mögé visszavonni. A reménytelen helyzetben a vajda ellentámadásra szánta el magát: nehézlövasságával visszaszorította Isza bég derékhadát, ám hamarosan újra felülkerekedett a túlerő: a törökök minden oldalról bekerítették Báthoryt és seregét. Az ütközet ezen válságos pontján azonban feltűnt hadával a törökök hátában a rettegett törökverő katona, a temesi ispán címet viselő *Kinizsi Pál*, vérteseivel és könnyűlovasságával. Kinizsi Pál felmentő serege érkezésének köszönhetően az oszmánok katasztrofális vereséget szenvedtek.

A valóságban a keresztény sereg három oszlopban állt fel a kenyérmezei erdőben. A jobbszárnyat foglalta el Kinizsi, a balszárnyon *Branković* helyezkedett el, mellette Jaksith és Branković vezette a szerb könnyűlovasságot, mellette rendezkedtek el a szászok, míg középen sorakozott fel Báthory csapata. A csata délután egy óraker kezdődött, s először a törökök tanúsítottak fölényt, de a végén a magyarok Isza bég sebesülésének következtében megnyerték a csatát.

Ebben a játékban a két szembenálló fél a magyarok és a törökök. A magyarok fő dilemmája, hogy melyik várat védjék jobban, a törököké pedig, hogy hol nem ütköznek nagy katonai ellenállásba. Ha a törökök pontosan tudják, hol jutnak ki az országból, akkor nagy zsákmány-

nyal távoznak; ellenben ha a magyarok tudják, hol támadják őket a portyázó hadak, akkor még ennyit sem dülhettek volna fel a törökök. A játék zérus összege, ami egyik játékosnak a győzelmet hozta volna, a másiknak vereséget jelent. A trencsényi csatához hasonlóan itt is használható a minimax algoritmus.

		Magyarok				
		Nándorfehérvár védelme	Temesvár védelme	Szász területek védelme	Max	
Törökök	Nándorfehérvár megtámadása	A1	0, 1	1, 0	1, 0	0
	Temesvár megtámadása	A2	1, 0	0, 1	1, 0	0
	Szász területek megtámadása	A3	1, 0	1, 0	0, 1	0
	Min		1	1	1	

2. táblázat A kenyérmezei csata mátrixa

Törökök			Magyarok		
0	1	1	1	0	0
1	0	1	0	1	0
1	1	0	0	0	1

A játék leírásából értelemeszerűen következik, hogy zérus összegű a játék, hiszen a törökök csak a magyarok kárára tudnak nyerni, és ez fordítottan is igaz. Itt is minden esetben 1 adódik eredményül a mátrixban, de mivel a reprezentálhatósági kritériumoknak kell megfelelni, ezért a vereség 0 helyett -1, mert a preferenciáknál a győzelem nagyobb értékkel szerepel, mint a vereség. Ebben az esetben így módosul a kifizetés:

Törökök			Magyarok		
-1	1	1	1	-1	-1
1	-1	1	-1	1	-1
1	1	-1	-1	-1	1

Itt is három egyensúlyi stratégia állt elő, mind a három biztos stratégia. Vajon melyiket választja a két játékos? Itt jön a képbe a kevert stratégia is. Mindhárom stratégiát 1/3 valószínűséggel érdemes használni:

Törökök: $(1/3, 1/3, 1/3) = (a_1, a_2, a_3)$
 $1/3+1/3+1/3=3/3=1$

Magyarok: $(1/3, 1/3, 1/3) = (v.a_1, v.a_2, v.a_3)$
 $1/3+1/3+1/3=3/3=1$

Ebben az esetben is látható, mennyivel más lett volna a helyzet, ha ismerjük az egyik játékos stratégiáját, akkor nem alakult volna ki ez a véres ütközet Kenyérmezőnél, 1479-ben.

Itt is máshogyan alakulhatott volna a csata eseménysoara. Tulajdonképpen ha Nándorfehérvár vagy Temesvár környékét fosztják ki, akkor nem kerültek volna szembe a magyar-szerb-szász seregekkel Erdélyben, hiszen az ottani területeket ismerik, így gyorsan „hazai”, török földre kerülhettek volna az elrabolt értékekkel együtt. A rossz helyszín kiválasztása miatt a csata Kenyérmezőnél török vereség-

gel végződött, de talán nem ártott volna Iszabégnak valószínűségszámítással megbecsülnie, hogy érdemes-e támadnia, és ha igen, akkor melyik hadoszlopot.

A vitézlő besenyők veszte Cserhalomnál 1068-ban

1068-ban a besenyők és úzok egyesített serege *Ozul* vezetésével betört a Magyar Királyság területére, végigpusztítva Erdély nagy részét, hatalmas zsákmányt ejtve. Az ellenük küldött magyar sereg hírére a besenyők északkelet felé fordultak, majd az Érmellék kirablása után átkeltek a Szamoson és a Lápason, és az idefelé „bevált” útvonalukon az ország elhagyására készültek. Ez a taktika

éppen megfelelt a magyar seregeknek, hiszen a hosszas kitérő miatt a besenyő seregek elé vágott, így amikor azok ki akartak vonulni az országból, *Salamon* király, *Géza* és *László* herceg az útjukat állta. A krónikák szerint *Ozul* először azt hitte, hogy könnyűszerrel legyőzheti a magyarokat, amikor azonban kémei jelentették, hogy a magyar sereg számbeli fölényben van, felhúzódtott seregével a Kerlés mellett levő Cserhalom dombra. A magyarok három hadtestben rohanták meg a dombot, ahonnan a besenyők erősen nyilaztak rájuk. A csatában a magyarok tönkreverték a besenyők és úzok seregét, és kiszabadították az összes foglyot.

Ebben a játékban a két szembenálló fél a magyarok és a besenyők. A besenyők fő dilemmája az volt, hogy megéri-e nekik a jól megszokott útvonalon haladni, esetleg a szatmári kitérőt folytatni, és elhagyni Magyarországot az ÉK-i Kárpátokon, a Máramarosi-havasok két hágója közül valamelyiken keresztül. A trencsényi és a kenyérmezei csatához hasonlóan ebben az esetben is használható a minimax algoritmus:

		Magyarok			Max	
		Radnai-havasok	Máramaros	Vereckei-hágó		
Besenyők		Véd a1	Véd a2	Véd a3		
	Radnai-havasok	A1	0, 1	1, 0	1, 0	0
	Máramaros	A2	1, 0	0, 1	1, 0	0
	Vereckei-hágó	A3	1, 0	1, 0	0, 1	0
	Min		1	1	1	

3. táblázat A besenyők vonulása mátrixon.

Besenyők			Magyarok		
0	1	1	1	0	0
1	0	1	0	1	0
1	1	0	0	0	1

Értelemeszerűen a játék ebben az esetben is zérus összegű. Minden esetben 1 adódik ered-

ményül a mátrixban, azonban a reprezentálhatósági kritériumoknak megfelelően a győzelem többet ér, mint a vereség, ezért a 0 helyett -1-t írunk. Ez esetben így módosul a kifizetés:

Besenyők			Magyarok		
-1	1	1	1	-1	-1
1	-1	1	-1	1	-1
1	1	-1	-1	-1	1

Előállt a biztos egyensúlyi stratégia. Bevezetjük a kevert stratégiát. Mindhárom stratégiát 1/3 valószínűséggel érdemes használni:

Besenyők: $(1/3, 1/3, 1/3) = (a_1, a_2, a_3)$

$$1/3+1/3+1/3=3/3=1$$

Magyarok: $(1/3, 1/3, 1/3) = (v.a_1, v.a_2, v.a_3)$
 $1/3+1/3+1/3=3/3=1$

A magyar történelem valószínűleg másképp alakul, ha a besenyő csapatoknak sikerül elhagyni az országot harc nélkül, hiszen az maga után vont volna egy magyar megtorló betörést a besenyők területére, ami a két ország katonaságából kiindulva magyar győzelemmel ért volna fel, és ebben az esetben a Magyar Királyság része lett volna Havasalföld és Moldova is. Ha már a besenyők megtették a szatmári kitérőt, akkor a logikus gondolkodás azt diktálja, hogy a megkezdett úton is hagyják el az ország területét, hiszen a kitérő miatt földrajzi közelségbe kerültek Máramaroshoz, és nem kellett volna visszakanyarodniuk a Radnai-havasok irányába.

Összegezve a leírtakat láthatjuk, hogy a bújócska-játék nagy segítségére volt bizonyos hadmozdulatoknak. A játék alapján véve persze háborúkat nem dönt el, ellenben meggyengíti az elszenvedett ország utánpótlását (lásd Rákóczi-szabadságharc), vagy elősegíti a belső migrációt (lásd törökök rablóhadjárata vagy a magyarok kalandozása).

A kevert stratégiák alkalmazása ellenben képes volt akár háborúkat is eldönteni, hiszen senki sem látta előre a másik hadsereg célját. A minimax algoritmus pedig bemutatja, hogyan is lehetne egy csatát vagy háborút minimális veszteségre kihozni. A kevert stratégiák alkalmazásának legjobb példája a normandiai partraszállás 1944-ben, amikor a szövetségesek

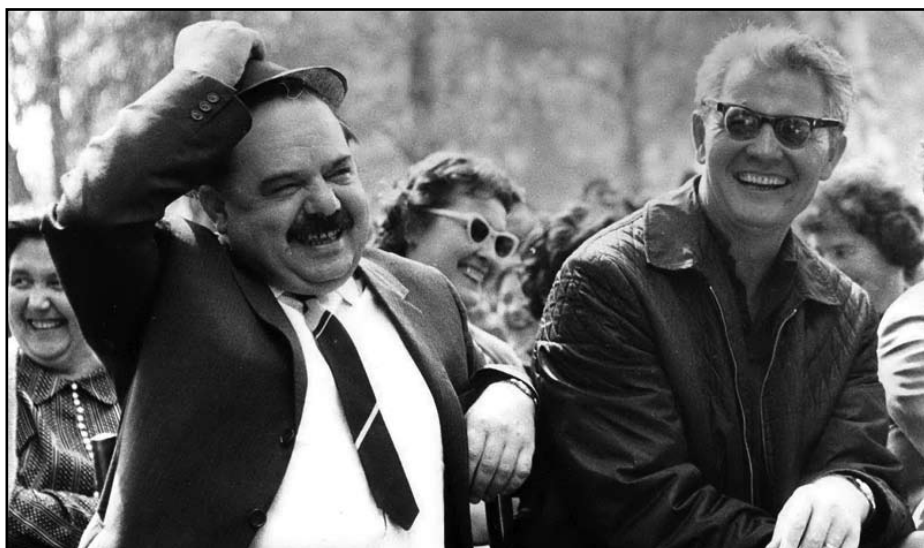
összezavarták a német erőket abban, hol is lesz a partraszállás. A németek nem tudták, hogy Brétagne-t, Calais-t vagy Normandiát védjék jobban, mert ha tudják, hogy Normandiát védjék, akkor a partraszállás nem 1944-ben történik meg, hanem esetleg néhány évvel később.

Hágen András

Nemzetépítések kereszttüzeiben

Marosvásárhely színeváltozásai a 20. század második felében

■ A Küküllők dombsága és az erdélyi Mezőség, a Székelyföld és Belső-Erdély találkozásánál fekvő Marosvásárhely (egykori nevén Székelyvásárhely) hosszú ideig székely mezővárosként élte mindennapjait. A település a 16. századtól folyamatosan kapott különböző kiváltságlevelek révén jutott el 1616-ban a szabad királyi városi státusig. A vidéki kisvárosok sorából történő tényleges kiemelkedés a 19. sz. második felében, a 20. század első évtizedeiben következett be. A korszakot a várost polgármesterként és főispánként egyaránt irányító *Bernády György*-ről Bernády-korszaknak is nevezik (l. erről *Fodor János* cikkét lapunk július-augusztusi számában). Ugrásszerűen fejlődött az ipar és a kulturális élet, kialakult a település urbanisztikai arculata, középületek emelkedtek a városban, jelentős mértékű közművesítés zajlott le, bevezették a villanyt és a földgázt stb. A székely mezővárostól a kispolgárság meghatározta státusig eljutó, a Székelyföld „fővárosának” is tartott Marosvásárhely, bár elmaradt Kolozsvár, Brassó vagy akár Nagyszeben mögött, fontos gazdasági-kulturális szerepet töltött be a térség életében. A 19. sz. végére, a 20. sz. elejére kialakult egy olyan intézményrendszer, amely a már meglévő kulturális örökségre alapozva fontos része lett a modern magyar nemzetépítésnek. Az első világháború után a város az impériumváltás következtében román fennhatóság alá került, ezért a 20. század elejéig a városban csak mérsékelt jelen levő románság helyzete jelentősen felértékelődött. A román dominancia ekkor még csak a várost vezető közigazgatási elit szintjén nyilvánult meg. A román nemzetiségű lakosság száma és aránya jelentősen megnövekedett, mindez azonban nem volt elegendő a város „magyar jellegének” megváltoztatásához. Az 1940-ben bekövetkezett újabb impériumváltást követően a román intézmények, az egyházakat leszámítva, elhagyták a várost. Jelentősen csökkent a román nemzetiségű lakosok száma is. Rövid, négy éves időszakra visszaállt a magyar intézményrendszer is. A háború alatt a város a több mint ötezer fős zsidó közösség deportálásával (és többségük pusztulásával) jelentősen veszített kulturális-etnikai sokszínűségéből. A két világháború közötti időszakot a térség és a város magyar nemzetiségű lakosai kudarcként élték meg, az 1940–1944 közötti időszakra pedig a román lakosság emlékezett negatív előjellel. 1945-ben, a második világháború után Marosvásárhelyre visszatért a román közigazgatás. A rövid átmeneti időszak után a

Kezdetben jó magyar elvtársak, később „nacionalista elhajlók”: Fazekas János és Király Károly

Forrás: eszm.ro

város elindult a kommunista párt által meghatározott úton. Marosvásárhely a szocializmus időszakában többféle, változó szerepet töltött be a térség életében. A Román Kommunista Párt (RKP) hatalomátvétele után a székelyföldi pártszervezés központja lett a város. Marosvásárhelyen indultak az első magyar nyelvű kéaderképző tanfolyamok és iskolák, és az új politikai elit innen irányította a térségben elkezdett szocialista típusú átalakítást: államosítás, tanügyi reform, osztályharc. A korszakra jellemző volt, hogy a kommunista párt által vezetett mozgalomhoz első lépésként a város és a térség magyar, illetve zsidó lakossága csatlakozott. A város politikai és közigazgatási életében meghatározó szerepet játszott a magyar nemzetiségű politikai elit. Azt is mondhatjuk, Marosvásárhely az újabb hatalomváltást követően is megmaradt „tipikus” magyar kisvárosnak. A második világháború után, 1945-ben mindössze 29 692 lakost számláltak össze a településen, amelyből 27 778 fő vallotta magát magyar, míg 1802-en román nemzetiségűnek. 1948-ban a város lakossága ismét meghaladta a 40 000-et, a 47 043 lakosból 34 943 vallotta magát magyar, 11 000 pedig román anyanyelvűnek.

Az 1952-es alkotmánymódosítás során Marosvásárhely megkapta a második világháború utáni időszak első „fontos küldetését”, a *Magyar Autonóm Tartomány (MAT)* központja lett. A MAT-ot 1952 nyarán hozta létre az RMP legfelső vezetése, szovjet „javaslatra”, kezelendő a nemzetiségpolitikai kérdést a többségében magyarok által lakott térségben. Eközben Erdély más részein elindult a magyar hivatalos nyelvhasználat visszaszorulása.

Marosvásárhely ettől kezdve nem volt tipikus tartományközpont, mint ahogy a MAT sem volt minden (elsősorban etnikai) szempontból tipikus tartomány. A 13 500 négyzetkilométer kiterjedésű közigazgatási egység magába foglalta majdnem teljes egészében a történelmi Székelyföldet. Lakossága 1956-ban 731 387 főből állott, amelyből 565 510 volt magyar nemzetiségű, 146 830 román, 3214 német, 3032 pedig zsidó. A tartományban és Marosvásárhelyen ebben az időszakban nem volt nagyobb méretű gazdasági beruházás, ennek következtében nagyobb léptékű társadalmi átalakulásról sem beszélhetünk. A város lakossága ugyan növekedett, de a nagyobb gazdasági projektek hiányában nem következett be különösebb demográfiai robbanás. A tartomány „specifikus” jellegének is betudhatóan a város etnikai szerkezete sem változott jelentős mértékben. 1956-ban Marosvásárhelynek 65 194 lakosa volt, amelynek 73,7%-a magyar-nak vallotta magát. A románok aránya 22,4% volt, ami nem mutatott jelentős eltérést a két világháború közötti időszakhoz képest sem. A MAT nem rendelkezett tényleges gazdasági-politikai autonómiával, de mivel a térségben élő magyar közösség számára hozták létre, a vezető elit, a nyelvhasználat és a kulturális élet szempontjából sajátos jogok illették meg.

A tartomány létrehozása után jelentősen ártértékelődött Marosvásárhely kulturális szerepe: a közigazgatási reform után nagyfokú „kultúrakoncentráció” zajlott le. A negyvenes évek második felében, az ötvenes években létrehozott kulturális-oktatási intézmények (*Székely Színház, Filharmónia, Tartományi Múzeum, Orvosi és Gyógyszerészeti Intézet*)

A Maros-parton új városrész épül. Marosvásárhely, 1960-as évek

újabbakkal egészültek ki. Országos szintű irodalmi folyóiratot (*Igaz Szó*) indítottak, megalakult a *Székely Népi Együttes*, az *Új Élet* képes folyóirat, az állami könyvkiadónak helyi kirendeltsége működött a városban. A kulturális intézményrendszer ily mértékű kibővítése szakembereket kívánt. Az ötvenes években több magyar értelmiségi költözött a városba. A város kulturális intézményei fennállásuk alatt kettős szerepkört láttak el: politikait és nemzetiségit. Kiszolgálták az adott politikai rendszert, ugyanakkor a „progresszív (haladó) kultúra” ápolása jegyében jelentős magyar nyelvű kulturális élet zajlott a városban és a térségben. Marosvásárhely politikai küldetése és megerősített művelődési intézményhálózata révén Kolozsvár mellett/után Erdély legfontosabb magyar vonatkozású kulturális központja lett. A tartományból származó vagy az ott tevékenykedő kulturális és politikai elit több tagja (*Sütő András, Hajdu Győző, Király Károly, Kovács György, Gere Mihály*) idővel fontos, országos szintű közéleti és politikai szerephez jutott.

1956-ban a tartományi és a marosvásárhelyi magyar politikai elit és értelmiség zömében lojális maradt a román pártvezetéshez. Politikai identitásuk és pragmatizmusuk felülírta a nemzetiségi és a reformtörekvéseket. Ugyanakkor az önálló államépítésre törekvő bukaresti pártvezetés ekkor szembesült azzal, hogy a romániai magyarság ezer szállal kötődik a magyarországi kulturális örökséghez. Azt a következtetést vonta le, hogy a romániai magyarság integrációja nem érte el a várt szintet, és hogy a magyar kérdés egyben biztonságpolitikai kérdés is. Ennek következtében átvértelődött a MAT szerepe és küldetése is, amelyet 1960-ban átszerveztek. A Maros-Magyar Autonóm Tartomány és Ma-

rosvásárhely többé már nem számított sajátos nemzetiségpolitikai színtérnek. A pártvezetés új nemzetiségpolitikája alapján fokozatosan felszámolták vagy átszervezték a nemzetiségi kulturális intézményhálózatokat. Az önálló oktatási intézményeket (OGYI, középiskolák) két tannyelvűvé tették, és a városban működő művelődési intézményekben (folyóiratok, színház, népi együttes), ahol addig nem létezett, létrehozták a román tagozatokat. A magyar kulturális intézményhálózat megmaradt, de jelentősen veszített önállóságából, Marosvásárhely többé már nem számított „kulturális üvegháznak.” A politikai elit összetételében is látványos változások következtek be. A kinevezéseknél sokszor deklaráltak vagy hallgatólagosan figyelembe vették az illető nemzetiségét is (magyarok, zsidók mellőzése), aminek révén egyre több román nemzetiségű személyt, a pártapparátus tagját nevezték ki vezető tisztségekre.

1959-ben megkezdődött az első nagyobb méretű ipari beruházás, a *Vegyipari Kombinát* építése, amely hatással volt a város demográfiai viszonyaira is. A hatvanas évek közepére a település közel 14 000 lelket számláló román közössége elérte a 24 000-et. Gyakorlatilag a hatvanas évek elején kialakult helyzetet konzerválta az 1968-ban végrehajtott közigazgatási reform. A hatvanas évek első felétől folyamatosan új lakónegyedek létesültek: 1962–1964 és 1975–1979-ben a *November 7-e* negyed, 1965–1967-ben a *Kárpátok* negyed, 1967–1987-ben, öt szakaszban a *Tudor* lakónegyed, 1970–1973-ban a *Meggyesfalvi* negyed, a hetvenes években a *Kövesdomb* lakótelep, a hatvanas-hetvenes években a *Rovinari (Ady)*, a *Pandúrok* és az *Unirii (Egyesülés)* lakónegyed. Ezzel jelentősen gyarapodott a város beépített alapterülete. Az iparosítás első

lépésként a nagyobb üzemek bővítését jelentette, a fontosabb vállalatokat több ezer alkalmazottat foglalkoztató nagyvállalatokba tömörítették: *Elektro-Maros* vállalat, a *Bőr- és Kesztyűgyár*, *Imatex*, *Prodcomplex*.

A hatvanas évek második felétől, mint láthattuk, a román nemzetiségű lakosság számának és arányának fokozatos növekedésével a helyi román politikai és kulturális elit folyamatosan építette ki az új, a magyar kulturális intézményhálózattal párhuzamos román nyelvű intézményi rendszert. A politikai közbeszédben egyre nagyobb teret kapott a pártvezetés által megfogalmazott „szocialista nemzet” és a „szocialista hazafiság”, amely, főként a nyolcvanas években, egyre erősödő asszimilációs háttértartalommal is bírt. Ennek értelmezésében Marosvásárhely és térsége már nem számított a romániai nemzetiségi kérdés példaértékű megoldásának. A jelenség együtt járt a város nyilvános tereinek átalakulásával. Több utcanevet megváltoztattak, egyre több, a román történelemhez és a nemzeti mozgalomhoz kapcsolódó köztéri alkotás jelent meg: *Nicolae Bălcescu* szobra a Győzelem téren (1968), a Felszabadulás-emlékmű, *Avram Iancu* visszaállított lovas szobra a Rózsák terén (1978), *Papiu Ilarian* szobormása a róla elnevezett iskola előtt, *Eminescu* mellszobra stb.

A hetvenes évek második felétől a román pártvezetés az országra nehezedő gazdasági és politikai krízisre a nemzeti, nacionalista diskurzus, a homogenizáció, az erőltetett társadalmi átalakítások fokozásával válaszolt. Ennek a politikai terepnek lett egyik fontos helyszíne Marosvásárhely. A város újabb „küldetése” helyben a homogén román szocialista nemzet megteremtése lett. Az erőltetett iparosítás következtében egyre nőtt a város lakossága, ezen belül a román nemzetiségűek aránya és száma növekedett látványosan. A demográfiai mozgás a város esetében nem csupán a gazdasági prioritásokat követte, hanem nemzetieket is. Marosvásárhely esetében ritka kivétalként arra vonatkozó dokumentum is létezik, hogy a pártvezetés tudatosan törekedett a város etnikai arculatának megváltoztatására. Az 1989. decemberi események során nyilvánosságra került irat szerint 1985. január 1-jén a városnak 154 901 lakosa, ebből 85 176 (55,9%) volt magyar és 66 420 (42,9%) román. A helyi pártvezetés javaslatára az elkövetkezendő öt-éves terv végéig (1990) masszív betelepítést kellett volna eszközölni a városban. „Azért, hogy Marosvásárhely municípiumban az elkövetkezendő két évben a románok aránya elérje vagy meghaladja az összlakosság 50%-át, 7600 román nemzetiségű személyt kellene alkalmazni a város szocialista termelőegységeiben. Családonkénti három, azaz 22 800

személlyel számolva az elkövetkezendő öt éves terv végére a város román nemzetiségű lakossága eléri az 50–60%-ot.”

A román lakosság növekedésével párhuzamosan egyre inkább visszaszorult a hatvanas évekre még jellemző kétnyelvűség. A városból eltűntek a kétnyelvű feliratok, a hivatalokból kiszorult a kétnyelvűség, a marosvásárhelyi magyar elit fokozatosan kiszorult, első lépésként a fontosabb pozíciókból, majd gyakran a középvezetői szintekről is. A nyolcvanas évek végén a megye és Marosvásárhely legfontosabb politikai-közigazgatási pozícióit többnyire román nemzetiségű káderek töltötték be. 1989-ben az RKP Maros megyei tanácsának 21 tagja közül 16 volt román nemzetiségű és öt magyar. A legfontosabb politikai funkcióba (megyei első titkár, gazdasági és szervezési titkárok) többnyire román nemzetiségű kádereket neveztek ki. Egy, az 1990-es márciusi események folytán készült kimutatás szerint 1989. december 22-e előtt Maros megyében összesen 204 vállalat és intézmény létezett, 605 vezetői állással, amelyből 470-et (77,7%) román nemzetiségű személy töltött be. 132 (21,8%) esetben magyar nemzetiségű és három esetben német nemzetiségű személyt találtak a vezető pozíciókban. Ez a magyar nemzetiség alulreprezentáltságát mutatta, amely a megye 46%-át, a megyeközpont Marosvásárhely lakosságának pedig 58%-át alkotta.

A megyei és a városi magyar elitnek a hatalomból való kiszorulásában fontos szerepet játszott az egyre erősödő, központilag támogatott és irányított román nemzetesítés. Az ötvenes és hatvanas években a román párt-

Az iparosodás egyik vezérhajója, az Azomureș vegyipari kombinát

vezetés többnyire lehetővé tette a magyar elit számára a kettős identitás (politikai és nemzetiségi) ápolását. A nyolcvanas években ez a lehetőség fokozatosan megszűnt, a központi pártvezetés nacionalizmusa egyre inkább a kizárólagosságra törekedett, és mindezt csak fokozatosan elmérgesedő viszony. A romániai magyar elit egy jelentős része, köztük nagyon sok marosvásárhelyi is, nem tudta elfogadni, hogy a párt feladta az internacionalizmust, többé már nem találta meg helyét a nacionalizmustól egyre jobban átfűtött pártstruktúrákban és annak kulturális intézményrendszereiben. Folyamatosan következtek be a nyílt és a kevésbé nyilvános szakítások az egykori magyar káderek, értelmiségiek és a pártvezetés között, amelyek közül a városban Sütő András és Király Károly esete a

legismertebb. Az 1972-ben, a Kovászna megyei első titkári tisztségéről lemondó Király Károly Marosvásárhelyről bírálta a pártvezetés nemzetiségpolitikáját úgy, hogy közben megtartotta gyárigazgatói tisztségét. Az addig politikai szerepet is vállaló Sütő András a nyolcvanas években fordult szembe (irodalmi műveinek üzenetében, majd nyílt kritikával) a Ceaușescu-féle pártvezetéssel.

A pártvezetés a hozzá hű magyar káderek felhasználásával, az ideológiai szigor fokozásával és a belügyi szervek nyomásgyakorlásával igyekezett megoldani a kialakult helyzetet. A párt nemzetiségpolitikájának kritikáját kisebbségi nacionalizmusként értékelő *Securitate* egyre nagyobb nyomást gyakorolt Sütő Andrára, Király Károlyra és a hozzájuk hasonló gondolkodású értelmiségiekre, akiket megfigyeltek, befolyásoltak, provokáltak, esetenként megfélemlítettek. A magyar kérdést a román titkosszolgálat ekkor már egyértelműen nemzetbiztonsági kérdésként kezelte. Ez a fajta megbélyegző bizalmatlanság a médiában és az általános közbeszédben, a propagandában nyilvánosan megjelent, ami tovább rontotta a magyar lakosság komfortérzetét.

A nyolcvanas évek második felében Marosvásárhelyen és Maros megyében a kialakult gazdasági és politikai helyzet miatt általános rossz hangulat uralkodott. A megye és a város magyar lakossága pedig az előbbieken során bemutatott helyzet miatt kétszeresen is elnyomva érezhette magát. A város magyar közösségében általános csüggedés, kiábrándultság, esetenként veszélyérzet volt érzékelhető, és jelentősen megnőtt azoknak a csoportoknak, családoknak a száma, akik úgy gondolták, hogy csupán a (legális vagy illegális) kivándorlás az egyetlen lehetséges megoldás ebben a szorongató és nélkülözésekkel teli helyzetben. Fontos folyamat a város 1945 utáni történetében a két etnikum, a román és a magyar viszonyának alakulása, együttélésének szaka-

A román térnyerés két szimbóluma, az ortodox katedrális és Avram Iancu lovasszobra a főtéren

A főtéri virágóra már csak román felirattal, 1976

szaik, fontosabb ütközőpontjai. *Gagy József* három, egymástól jól elhatárolható korszakot nevez meg. Az első időszak a MAT fennállása, 1952–1960. A város ekkor még döntően magyar többségű. „*Fontos, a rangsorban az etnicitás előtti a találkozáskor a társadalmi, hivatali hierarchiában elfoglalt hely szerinti percepció (fontosabb, hogy főnök, mint hogy román; nem azért főnök, mert román, hiszen a főnökök nagy része magyar)*” – hangsúlyozza *Gagy*. A városban élő románok a nyilvános tereken ebben az időszakban „igyekeztek magyarul viselkedni.” A második szakasz a hatvanas évekre esik. Marosvásárhely ekkor lesz igazán vegyes város a lakosság etnikai összetételét, az intézmények és a nyilvános terek használatát beleértve is. A szocialista integrációnak köszönhetően olyan szubkultúrák alakulnak ki, amelyek a saját variánsaikkal részesei lehetnek mind a románok, mind a magyarok. *Gagy* szerint ebben a korszakban léteznek olyan intézmények is, amelyekben működött az együttélés, összeforrott munka- és baráti közösségek alakulhattak ki a kölcsönös elfogadás jegyében.

A harmadik szakasz az 1968-as közigazgatási reformmal kezdődik. Főbb jellemzője a magyar etnikum folyamatos pozícióvesztése és az e körül zajló ún. intézményi csatározások. A nyolcvanas évektől kezdődően radikalizálódott a helyzet, a közélet és a nyilvánosság etnicizálódott. A magyar közösségnek már nemcsak az állandó pozícióvesztéssel kell szembenéznie, hanem a médiában egyre erősödő nacionalista kampánnyal is. Ekkor, *Gagy* szerint „*a magyar gettósodás valósága tulajdonképpen nem a fizikai találkozások teljes kiiktatása, hanem inkább a mentális fal erősebbé, áthatolha-*

tatlanabbá válása. Az (igen erősen előítélet-termelő és megerősítő) mentális találkozások uralják a napi fizikai kapcsolatokat is.” Az új városnegyedek kiépülése, az új lakosok (zömében románok) megjelenése, azok pozíciószerezésének a rendszer általi támogatása egyfajta nemzeti emancipációt jelentett a román elit, társadalmi emancipációt a közművesített lakások, az új munkahelyek, a fogyasztási lehetőségek, a térségből a városba költözők számára.

A városba költöző román lakosság természetes jelenségként élte meg ezt a folyamatot. A pozícióvesztést, a kétnyelvűséget, majd a román nyelv dominanciáját pedig, a marosvásárhelyi magyarság érezte egyfajta gyarmatosításnak. Amint említettük – akár csak Kolozsvár esetében –, az etnikai kirekesztés erős volt az iparban. A nyolcvanas évek második felére ez a folyamat tetőzött. A kétnyelvűséget felváltotta az egynyelvűség, a város szimbolikus térfoglalásában az ötvenes évek internacionalizmusából és magyar többségből fakadó, etnikailag viszonylag semlegesebb reprezentációit felváltotta a nemzeti kommunizmus által támogatott folyamat: új utcanevek, köztéri alkotások. Ehhez társultak a sokszor nagy hírveréssel szervezett, nacionalista felhangoktól sem mentes kulturális rendezvények: előadások, műsorok, konferenciák. A Magyarország és Románia közötti polémiától az egyre virulensebb nacionalista állami propaganda egyre nagyobb intenzitással szórta a nacionalista vádakait a helyi magyarságra. E folyamat leglátványosabb elemének a nemzetiségi jogok elsorvasztása miatt a pártvezetést nyíltan vagy burkoltan bíráló magyar értelmiségiek ügye számított.

A nyolcvanas évek végére a marosvásárhelyi értelmiség olyan ismertebb szereplői, mint *Sütő András*, *Gálfalvi György*, *Markó Béla*, *Tőkés András* stb. a titkosszolgálat megfigyelése alatt álltak, és a merev pártideológia értelmezésében nacionalistának, irredentának, államellenesnek számítottak. Tevékenységüket a belügyi szervek összehangolt, államellenes összeesküvésként értelmezték. Esetenként a hatalmi szervek nyomást is gyakoroltak rájuk. A magyar külügyminisztérium iratai szerint pl. *Sütőt* 1989 őszén kihallgatta *Bătagă* ezredes, és megfenyegette, ha így folytatja, nem tudja majd megvédeni a nép haragjától. Nem hiányoztak az egyéb megfélemlítő akciók sem: kiszúrták autójának kerekét, névtelen telefonálók szólították fel, hogy hagyja el az országot.

Ezekben a végjátékként is felfogható években a Securitate, a hadsereg kötelékében vagy akár a különböző pártintézményekben dolgozók többsége eleve ötödik hadoszlopként tekintett a magyarságra, mindez ekkor már munkaköri szocializációjuk részét képezte. A teljesen visszaszorított társadalom részéről érkező esetleges ellenállás hiányában az ún. magyar ügy lett a Securitate helyi szerveinek legfontosabb érdeklődési területe, a folyamatos társadalmi ellenőrzés, félelemkeltés legitimációs alapja. A katonaság életében is jelentős szerepet játszott a potenciális külső ellenség (a nyolcvanas évek végén Magyarország is ennek számított) ellen való felkészülés. A hatalmi szervek a helyi magyarság részéről érzékelhető szórványos, nemzeti töltetű megnyilvánulásokat (zászlólengetés, nemzeti színek megjelenítése, rendszerellenes megnyilvánulások, tiltott irodalom olvasása, terjesztése, tiltott dalok éneklése) nemzetellenes jelzőkkel illették, és akként is tekintettek rájuk. 1986. február 26-án a marosvásárhelyi Bolyai Farkas Líceumban a Securitate Maros megyei szolgálatának vezetője, *Bătagă* ezredes értekezletet tartott a megye tanügyi kádereivel. Az ezredes kijelentette, hogy egyes Maros megyei családok túl sokat hallgatják a Szabad Európa Rádiót, és hamis híreket terjesztenek Romániáról. Az ezredes itt még csak utalt a magyarországi propagandára. Egy másik alkalommal viszont már nyíltan azt jelentette ki, hogy Szováta környékén azért nincs meg a megfelelő terméshozam, mert sokan „odaátra kacsintanak.” 1989 decemberében a rendszerváltás előestéje ebben a gazdasági szempontból bizonytalan és kilátástalan, etnikai szempontból pedig a végletekig felfokozott állapotban köszöntött be Marosvásárhelyre.

Novák Csaba Zoltán

„Nem is látja a kosarat, mégis képes 30 pontot is dobni...” A 75 éves Rátvay Zoltánnal sportpályafutásról, pedagógus hivatásról, családi „titkokról”

■ *Portrénk alanyának életében a főszerepet a labda játszotta, sőt gyermekei és unokái is a „gömb” bűvöletében tevékenykedtek-tevékenykednek. Édesapja is ismert alakja volt városunknak, de a hozzá fűződő érdekességekről olvasóink is minden bizonnyal keveset tudnak. Édesanyja révén akár jogot formálhatna Baja egyik fontos műemléképületére, ha nem államosították volna azt 70 évvel ezelőtt. Beszélgetőtársam RÁTVAY ZOLTÁN, egykori válogatott kosárlabdázó, majd edző, játékező, testnevelő tanár, aki május 26-án töltötte be 75. életévét. A köztisztelőben álló sportember sportorvosként ismert édesapjáról is megosztott néhány információt.*

Rátvay Zoltán

– Kisgyerekként még Szabó József volt a neve, de hatéves korában meghalt ügyvéd édesapja, akit Derecskén, egy Debrecen melletti településen temettek el. Az árván maradt gyermeket édesanyja, Rátvay Margit bátyja fogadta örökbe azzal a feltétellel, hogy felveszi a vezetéknevét, azon az ágon ugyanis csak lányok voltak a családban. Az egyik rokon, Rátvay Imre a Horthy-hadseregben egészen a tábornoki rangig vitte. Édesapámat érettségi után beírták a Szegedi Egyetemre, ahol 1936. június 20-án kapta kézhez diplomáját. Kezdi orvosként a bajai kórházban kapott állást, így került ide. A városban ismerkedett meg édesanyámmal, Varsányi (Reich) Magdolnával, akinek családjaé volt a Bácskai Kultúrpalota épületének Szabadság utcai része. Édesapám a II. világháború idején katonatorvosként Kaszára került 1941-ben, édesanyámat is vitte magával, én az ottani bábaházban születtem 1942-ben. Akkor édesapám már a keleti front háttérében szolgált, ahol jelen volt vitéz nagybányai Horthy István kormányzóhelyettes repülőgép-szerencsétlenségénél, sőt ő állította ki a halotti bizonyítványát. A háború után próbáltunk nyugatra menekülni, Szombathelyen keresztül eljutottunk Passaui, ahol édesapám amerikai fogságba esett. Innen végül 1947-ben szabadult, és hazatértünk Bajára, ahol

civil orvosként állt újra munkába. Egy ideig a folyosón állt a bekészített bőrönd: ha jönnek érte, mi is megyünk, de szerencsére megúsza, mert a városban folytatott orvosi munkáját a szegényebbek is elismerték. Hosszú munkássága alatt dolgozott Baján körzeti orvosként, rendelőintézeti felülvizsgáló főorvosként, majd nyugdíjazásáig rendelőintézeti igazgató-főorvosként. Több alkalommal kapott Egészségügyi Minisztériumi elismerést. (A Magyar Országos Levéltár iratai szerint a miniszterelnök Sztójay Döme 1944.07.19-én egy előterjesztésben a minisztertanács hozzájárulását kéri, hogy „a Főméltóságú Kormányzó Urhoz felterjesztést tegyen aziránt, hogy a Szovjet elleni hadműveletek alkalmából az egészségügyi szolgálat terén kifejtett eredményes munkásságukért több orvost is javasoljon a Magyar Vöröskereszt Érdemkeresztje a hadiékitménnyel kitüntetés adományozására.” Köztük volt dr. Rátvay József hivatásos orvos százados is. A minisztertanács a kérelemhez hozzájárult. – Z. L.)

– Hogyan lettél kosaras?

– Sportoló családból származom, hiszen szüleim eveztek, édesapám orvosként a sportot mindig szívügyének tekintette, kevés olyan verseny volt, amelyen nem jelent meg. Legjobban ő is a kosárlabdát szerette a gyermekei révén, de amíg fiatalos lendülete vitte, mindenféle eseményre kilátogatott. Gyermekként én is mindenfélét kipróbáltam, fociztam pl. a Déri-kertben, mígnem 1955 augusztusában tartottak egy toborzót a Patak (ma Vasvári Pál – Z. L.) utcai szabadtéri salakos pályán, ahol Tax Imre és Véték Frici vizsgáltatták a jelentkezőket. Apám mondta nekik: hoztam egy embert, próbáljátok ki, tud-e valamit, érdemes-e sportolónak küldeni. Adtak egy labdát azzal, hogy próbálkozzam a dobással, erre közelről jobbról-balról is kosárra dobtam sikeresen, 8-10 alkalommal, ennek köszönhetően ragadtam ott a kosárlabdánál. Érdekes módon nem voltam ügyes, hanem későn érő típus, mert amikor 18 éves koromban bekerülhettem a csapatba, Rácz Jancsi már „spiler” volt hozzám képest. Kerültem a közelharcot, az ütközéseket, nehe-

zebben tanultam meg a játékhoz való alkalmazkodást. A kosárlabdában elért sikereimet inkább a jó kezemnek és a helyzetfelismerésemnek köszönhettem. Baján aforizmává vált, hogy „nem is látja a Rátvay a kosarat, mégis képes 30 pontot is dobni egy meccsen”. Igaz, azt szokták mondani, hogy nem kell ehhez jó szem, a pályán kell jól eligazodni, a vonalak alapján is lehet látni, ki milyen messze van, és a labdát utána a kosárba lehet dobni. Mivel nem voltam súlyos játékos, és akkoriban a 197 centimmettel még viszonylag magasnak számítottam, magasbedobót játszottam. Igaz, sokszor a palánk alá is bekeveredtem, de mint már említettem, sose szerettem a keményebb ütközéseket, mindig is a középtávolsági, távoli dobás volt az erősségem. Sajnos akkor még nem volt hárompontos, de így is képes voltam egy mérkőzésen 40-45 pontot is dobni, ha jobb formában voltam. Pályafutásom alatt a bajai csapattal megéltém az NB I-be jutást 1958-ban, majd 1961-65 között a Testnevelési Főiskolán tanultam és játszottam.

– Adta magát, hogy a TF-en tanulj tovább?

– Több lehetőséget is megfontoltam. Szerettem mindenféle sportot, viszonylag jó voltam atlétikából: magasugrás, távolugrás, súlylökés, a labdajátékok is jól mentek. A III. Béla Gimnázium érettségije után, 1960 nyarán jelentkeztem a TF-re, ahol olyan sportolókkal felvételiztem együtt, akik később játékosként és/vagy edzőként sokra vitték. Például Kovács László világválogatott kézilabdázó, majd európai mesteredző, Förstner Klára és Bordán Dezső válogatott tornaedzők, valamint Müller Katalin (öt az idősebbek a tévétornából ismerhetik – Z. L.), illetve Mezey György, a későbbi futbalédző, szövetségi kapitány. Augusztusban kaptam az értesítést, hogy elsőre nem vettek fel, de a következő évre igen. Erre 1961 júniusában jött egy papír, hogy felvételizzek. Ekkor apám nagyon feldühödve írt egy levelet az igazgatónak, hogy egy éve mást írtak! Az volt a válasz, hogy igen, de helyhiány van... Augusztus elsején Tatán voltam a válogatott edzőtáborában, és már nagyon elegendő volt az egész főiskolából, amikor egyszer Páder János (az 1955-ben Budapesten Eb-győztes magyar válogatott edzője – Z. L.) szólt, hogy másnap reggel csomagoljak és menjek, mert felvettek... Ez évben 25 fővel bővítették a keretet, és abba már belefértem. A főiskolán a torna nagyon nem ment, Szirmai Jósánál külön gyakoroltam, hogy boldoguljak valamennyire. Az első félév nagyon dögösre sikeredett, igazgatói figyelmeztetést is kaptam:

Lányával, a sokszoros magyar válogatott Anitával

ha nem szedem össze magamat, kitesznek, hiába játszom az NB I-es csapatban. Tavaszra rendeződtek a dolgok, és akkor a Dózsa kosárszakosztályától jött egy ember, hogy elvinnének kölcsönjátékosként a Tbilisziben tartandó Belügyi Szapartakiádra. Azt tervezték, hogy kikérnek innen, beiratnak a rendőrtisztre, és így játszhatok az együttesükben. Mondtam neki, felejtse el; örülök, hogy végre egyenesbe kerültem. A diploma megszerzése után hazajöttem, bár hívott a Székesfehérvár és a Kecskemét is. A TF színeiben az utolsó meccsemet épp ellenük játszottam. Utána hazajöttem, és egészen 1972-ig, a BSK megalakulásáig kosaraztam tovább. 30 éves koromban hagytam abba a játékot. Játékos-pályafutásom alatt a Bajai Bácska csapatával 1968-ban értem el a legnagyobb sikert, amikor ezüstérmesek lettünk a bajnokságban a Budapesti Honvéd mögött.

– A válogatottságig is eljutottál.

– Azon kevesek közé tartoztam, akik már 1960-61-ben bekerültek az ifjúsági válogatottba, ami akkor nagy szó volt, mert vidékről csak ketten voltunk Rác Jancsival. Akkor jártam először Lengyelországban, majd később még egyszer. A felnőtt válogatott keretbe is behívtak, de a tagságom – a tanulmányaim miatt – egy idő után megszakadt. Csak miután 1965-ben visszatértem Bajára, lettem újra tagja a nemzeti csapatnak. Tízszeres válogatott vagyok, ami azt jelenti, hogy egy-két eseménysorozaton részt vettem, de komolyabb versenyen, például Európa-bajnokságon nem szerepelhettem.

– Milyen volt akkoriban a kosárlabdásport?

– Akkor a kosárlabdát tényleg olyanok játszották, akik igazán szerették, és nem azt nézték, hogy mennyit fizetnek érte. Öröm volt olyan csapatok ellen játszani, mint a Honvéd, a Ganz-Mávg, a MAFC, melyekben olyan

játékosok szerepeltek, mint *Greminger, Simon, Zsíros, Gabányi, Tvardy, Pólik*. A későbbi Honvédban *Banna Valér, Gyurasits* ellen is jó volt játszani, akikkel együtt aztán válogatott is voltam. Vidéken, itt Baján egészen a 70-es évek közepéig arról beszélni, hogy valaki azért játszott, mert pénzt kapott érte, nem lehetett, ez tényleg teljesen csak amatőr jelleggel ment.

– Miért hagytad abba '72-ben?

– Egyrészt azért, mert rengeteg dolgom volt testnevelőként. A pályán pedig egyre nagyobbak voltak a követelmények, egyre többet kellett volna edzésre járni. Akkor volt az az áldatlan állapot Baján, hogy nem volt sportcsarnok, nem volt létesítmény. Úgy készült fel a csapat a bajnokságra, hogy Budapesten vagy Tatán edzőtáborozott két hétig, amire én nem tudtam elmenni az iskolából. Úgy gondoltam, ha ketten futunk a pályán, az egyik 18 éves, a másik 30, és a 18 éves előbb ér a labdáért, akkor inkább abbahagyom a játékot, és nem gyötöröm magam tovább.

– Mi volt a legnagyobb élményed a pályán?

– Amikor a válogatottban szerepelhettem néhányszor. Nyugat-Németországba nagy dolog volt akkoriban eljutni, nekem sikerült. Rendeztek ott egy Európa Kupát Csehszlovákia, Belgium, NSZK és Magyarország részvételével. A másik nagy élményem, amikor a budapesti Eb-selejtező előtt Jugoszláviában jártam a válogatottal. Megadott az is a sors által, hogy játszhattam például *Radivoj Koracs (a 30 évesen elhunyt kosararól később nemzetközi kupát neveztek el, melynek küzdelmei több évtizedig zajlottak – Z. L.)* és más jugoszláv nagyságok ellen, akik később a világversenyek legjobbjai lettek. A jugoszláv televízióban itt Baján még azt is láthatták, hogy sikerült egy kosarat is dobnom.

– Játékosként elkezdted már az edzősködést is.

– A TF-ről való visszatérés után a tanítás mellett az edzősködéssel is foglalkoztam elég hosszú ideig. Először az utánpótlás szintjén kezdtem; kislányokat, majd kisfiúkat készítettem fel, végül pedig az újból megalakuló női csapatnak lettem a tréner. Itt hét és fél évig edzősködtem, egészen az NB II élmezőnyéig jutott irányításom alatt a csapat. Az együttes tagja volt a lányom, *Anita* is, akire felfigyelt a Szekszárd, és átigazolta. Vele együtt mentem én is, egy évig a Szekszárd NB I-es csapatát irányítottam. Ezt tartom pályafutásom egyik csúcának. Jól is éreztem magam, de a mindennapos ingázás miatt

úgy döntöttem, hogy inkább maradok Baján. Később bekapcsolódtam a férfi vonalba is, *Kovács Józsi* segítője voltam másodedzőként, amikor 1988-ban az ominózus Zalaegerszeg elleni meccsek után ezüstérmert szerzett a BSK gárdája. Azt gondolom, ha egyben tartották volna a 2. helyezett együttest, és hoztak volna egy 2 méteres amerikai centert, akkor biztos, hogy a következő évben mi lettünk volna a bajnokok! Ehelyett hoztak egy jugoszláv játékost, aki nem tudott kosarazni (*Slobodan Pećirko csipőficamosként igen „érdekesen” mozgott a pályán... – Z. L.*) Akkor bekerült a válogatottba *Hosszú Pisti* és *Kovács Laci* is, kiestek az itteni edzésekből. *Kovács Józsi*t leváltották, utána én lettem néhány hónapig a vezetőedző, majd *Kancsár Zoli*. Kár volt hagynom, hogy *Józsi*t elküldjék; azt kellett volna mondanom a vezetőségnek, hogy maradjon ő is, de ne legyen alá-főlelendeltség köztünk. Ebben az időszakban sűrűn váltogatták egymást az edzők, a csapat sajnos fokozatosan zuhant, majd ki is esett az A-csoportból.

Az edzősködéssel később azért hagytam fel, mert az egész embert kívánt, és ha azt vesszük, hogy valaki testnevelő tanár, edző, családapa, és még sorolhatnám, mi minden, azt nem lehet összeegyeztetni. Másrészt elmehettem volna még az elején edzőnek bárhová, az országba, de úgy kötődtem Bajához, hogy mindig nem mondtam, és végül is itt ragadtam. Talán ha elmentem volna, sokkal jobb lehetőségek adódtak volna a számomra. Idővel az edzőség mellett a játékevezetés is egy kicsit a szenvedélyem lett, főleg, amikor már láttam, hogy a pályán nem tudok másként maradni, mint edző, inkább, mint bíró. Mindössze 5-6 évet vezettem az NB I-ben, mert a koromnál fogva azt is kinőttem, de azért az NB II-ben egy ideig el-elvezetgettem, hogy még mindig a pályán legyek.

– Testnevelő tanárként milyen sikereket értél el?

– Hazakerülvén négy évig elég nehéz volt, mert két napot Szentistvánon, kettőt meg Fel-

A bajai női csapat mestereként

végen tanítottam. Megunván ezt a helyzetet, elpanaszoltam *Gajdócsi Pista* bácsinak, a szakosztályvezetőnknek (1964. januártól a *Bajai Járási Tanács Végrehajtó Bizottságának elnöke*, 1971. januártól a *Bajai Városi Tanács elnöke*; 1972. januártól 1989 júniusáig, nyugdíjba vonulásáig a *Bács-Kiskun Megyei Tanács elnöke* volt – Z. L.). Utána két héten belül kineveztek testnevelő tanárnak a *Tóth Kálmán Gimnázium* és *Szakközépiskolába*, ahol aztán – a helyére lépő *Szent László ÁMK*-val együtt – közel 40 évig, 2007-es nyugállományba vonulásomig dolgoztam. Edzőségem másik része itt csúcsonyult ki. Rengeteg középiskolás versenyen vettem részt, öt alkalommal lett valamelyik korosztályos csapatom országos bajnok. Együtteseimben az idők folyamán olyan játékosok szerepeltek, akik később NB I-es kosarasok lettek. Többek között *Pálkerti Tamás*, *Palás Kornél*, *Ágh Péter*, *Rátvay Tamás*, a későbbiek közül pedig *Tamás Zoli*, *Rétváti Zolt*, *Kovács Zolt*. Csodálatos időszakot értem meg velük: 13 alkalommal kerültünk be a középiskolás bajnokság országos döntőjébe, az öt győzelem mellett számtalanszor végeztünk a dobogón. Emellett Baján nyolc éven keresztül rendeztünk egy nemzetközi ifjúsági tornát, neves csapatokkal. Az utolsó évben hat külföldi együttes is vendégeskedett nálunk, még Izraelből is érkezett egy gárda. Kapcsolataim révén mi is jártunk ötször Svájcban, kétszer pedig Izraelben és Olaszországban.

Mindezeket túl nagyon sokszor jártam nyaranta külföldön osztályokkal Bulgáriában, Jugoszláviában, Olaszországban, Franciaországban; volt, hogy egyszerre hat csoportot vittem le a görög tengerpartra. Azt sajnálom csak, hogy nem jegyeztem le ezeknek az utaknak az élményeit.

– *Kaptál valamilyen kitüntetést?*

– Nagyon jóleső érzéssel vettem tudomásul, hogy nem feledkeztek el rólam. Azon szerencsések közé tartozom, akik mindenféle kitüntetést kaptak. Utoljára a középiskolás sportban kifejtett tevékenységemért miniszteri dicséretben részesültem, amelyet a belügyminiszter képviselőjében *Gallov Rezső* államtitkártól vehettem át annak idején. Mindig azokat a kitüntetéseket becsültem sokra, melyeket a diákokkal való törődésért, foglalkozásért kaptam.

– *A családotokban többen is kötődnek a kosárlabdához.*

– Nagy kosarascsalád vagyunk. Kati húgom 250-szeres magyar válogatott volt, részt vett Eb-ken is, sőt meghívást kapott az Európa-válogatottba is. (*Czirákyné Rátvay Katalin 2005-ben bekerült a sportág magyarországi Halhatatlanok Csarnokába is* – Z. L.) Először úszni kezdett *Evetovics Ivánéknál*, később váltott csak a kosárlabdára, első edzője neki

is *Tax Imre* volt, 15 évesen már az NB I-es együttesben szerepelt, lévén 182 centi magas. Sportszellemben nevelkedtek a gyerekeim is. *Anita* háromszoros magyar bajnok, 150-szeres válogatottként bejárta a fél világot, az 1987-ben EB-bronzérmes nemzeti csapat tagja volt, végül 2007-ben Baján fejezte be hosszú pályafutását. *Tamás* fiam is eljutott a válogatottságig, de a felnőttek közé nem nagyon fért be, viszont a főiskolás válogatott tagjaként vett részt egy világversenyen *Sheffieldben*.

– *Fiatalon alapítottál családot.*

– Feleségem, *Iván Mária Gizella* dunaszekcsői, de Baján járt középiskolába a *Tóth Kálmánba*, kollégista volt. Egyszer az utcán összefutottunk valamikor 1960 őszén, és mondhatom, szerelem volt első látásra. Ettől kezdve eljárt a kosárcserekre is, végül a diplomám megszerzése után házasodtunk össze, 1965-ben. Érettségi után ápolónőként kezdett dolgozni, majd a vízügyhöz került egy rövid időre, de szíve csücske az egészségügy volt, így nagyon örült, amikor sikerült röntgenasszisztensi munkát kapnia. Ez azért is volt jó, mert a veszélyesség miatt dupla szabadságot kapott, így nyaranta elmehettünk családos-tól kirándulni-sátorozni külföldre a gyerekek kiskora óta. Most júniusban is ellátogatunk a feleségemmel Erdélybe, mert ott még nem jártunk. Sajnos az orvos eltűnt már a vezetéstől, így a neten néztem ki, hogyan is tudunk eljutni oda.

– *Természetes volt, hogy gyerekeid is kosarasok lesznek?*

– Úgy volt természetes, hogy miután az apjuk ment az edzésekre, vitte magával a gyermekeket, illetve a magasságuk révén ez a sportág állt hozzájuk legközelebb, és ezt szerették legjobban, mert közösségi szellemre nevelő játék. Miután a lányom 197, a fiam 202 centire nőtt, az ilyen magasak csak abban a közegben érezték jól magukat, ahol hasonló természetűek mozogtak. A lányomat én vittem magammal, edzettem, gyakoroltattam vele rengeteget az iskola után a tornateremben, az öccsét nem kellett vinni, jött mindig velünk, ő cipelte a labdát, és ugyanazt megcsinálta, mint a nővére. Egy hibát követtem el: *Anitát* kicsit atletikusabbra kellett volna edzenem.

– *Nem fáj, hogy a fiadnak nem sikerült olyan sikeres pályafutást elérnie?*

– De fáj, csakhogy ő elkezdett vándorolni. Az első baj az volt, hogy elment *Bajáról*, akkor kezdett a csapat is szétesni. Eligazolt *Szegedre*, *Paksra*, majd *Székesfehérvárra*, onnan egy évre elment külföldre, hazajövele után *Hódmezővásárhely* következett, majd *Pécs*. Közben feleségül vett egy válogatott röplabdázónőt, amiből olyan ellentétek adódtak, hogy ő *Fehérvárról* lakott, míg a felesége *Pesten* játszott, így mindennap utazni kellett ide-oda. Valakinek en-

A jellegzetes dobómozdulat egy régi mérkőzésről

gednie kellett, és olyan munkalehetőség esett a markába, hogy azt nem hagyhatta ki. Később dolgozott *Kecskeméten* is, majd elvégezte az edzőit, mert nem szeretett volna kedvenc sportágától elszakadni. Időközben úgy hozta az élet, hogy miután a felesége is befejezte az aktív sportolást, *Fehérvárról* még nyugatabbra költöztek. *Tamást* az előző bajnokság után nevezték ki az NB I B-csoportos *SMAFC-NYME* edzőjének, korábban *Győrben* volt szakmai igazgató. Ő nem szórakozásnak tekinti a kosárlabdát, megköveteli a fegyelmet és a rendet. Az edzősködés mellett testnevelő tanárként is dolgozik egy soproni idegenforgalmi-vendéglátós szakközépiskolában. Pedagógus végzettségének története van. Érettségi után még néhány évig *Baján* játszott, majd felvették *Szegedre*, ahol a tanulás mellett a *Guóth Iván* irányította csapatban is játszott *Pálkerti Tamással* együtt. Néhány hónap után azonban elege lett, otthagytta az egyetemet, majd a következő évben újra felvették az egyszakos testnevelő tanári, esti tagozatos képzésre. Ekkor azt mondtam neki, hogy legközelebb csak akkor fogunk kezdet, ha megvan a diplomád. Néhány év elteltével jelentkezett kézfogásra...

A két fia, *Tamás* és *Balázs* is *Sopronban* játszik. Előbbit most vették fel *Szombathelyen* a tanárképzőbe, de marad kosarasként a hűség városában. A fiatalabb még csak 17 éves, de páros lábbal felugorva úgy beleveri a labdát felülről a gyűrűbe, hogy mindenkinek tátva marad a szája. Csalogatják *Amerikába* és a *Kanári-szigetekre* is, de az apja nem engedi, hiszen még fiatal. Igazából az a baj, hogy a hazai bajnokságban kevés lehetőséghez jutnak a magyar játékosok, így nincs jövő. Mi viszont a rekordok könyvébe egyszer még bekerülhetünk, hogy a család három generációja is ilyen magasra nőtt.

Zalavári László

A bajai Liszt Ferenc Kör speciális segélykérelme

■ 1926. augusztus 1-jén alakult meg a Bajai Liszt Ferenc Kör, amely alapszabályában a városi zenei nevelés-oktatás megszervezését, a zenei kultúra terjesztését tűzte ki céljául. A 19. század második felétől – kisebb-nagyobb kihagyásokkal – már létező dalos egyesületek mellett a Liszt Ferenc Kör kimondottan a hangszeres zenére fordította a figyelmet. A város lakosságának zenei nevelésébe beletartozott a neves hazai és külföldi művészek közreműködésével megtartott hangversenyek szervezése is, amelyek a kulturális élmény mellett az egyesület egyik fontos bevételi forrását képezték. A kiszemelt neves művészek fellépési naptára viszont gyorsan betelt, így a korabeli városi bürokrácia lassú engedélyezési eljárását nem lehetett minden esetben megvárni egy koncert szervezésével kapcsolatban. Minden hangversenyt – mint jelentős embertömeget megmozgató társadalmi eseményt – előzetesen engedélyeztetni kellett a városi tanáccsal és a területileg illetékes rendfenntartó szervekkel is. A koncert rendezésével kapcsolatban a kérelmet a bajai városi tanácsnál kellett benyújtani, amelyet az véleményezés után átküldött a rendőrkapitányságra, ahol szintén engedélyezték. Miután mindkét engedély – ha megadták – megvolt, a városi tanács értesítette a szervezőket az engedély megadásáról. Természetesen mindkét engedélyező kérhetett további pontosításokat a szervezőktől, amely újabb és újabb levélváltásokat eredményezett érdemi döntés nélkül. E bürokratikus eljárás megrövidítése a Liszt Ferenc Kör elemi érdeke volt, ezért a kör vezetése, *dr. Bajai Ernő* elnök és *Karig Emil* igazgató-titkár 1927. július 31-én kérvénnyel fordult Baja város tanácsához.

„I. 13964/1927.

Nagytekintetű Városi Tanács!

Alulírottak, a Liszt Ferenc-Kör nevében azzal a tiszteletteljes kérelemmel fordulunk a Nagytekintetű Városi Tanácshoz, méltóztatásuk Köriünknek az engedélyt megadni, hogy minden hónapban megrendezhessük hangversenyünket, tekintet nélkül arra, hogy működik-e akkor városunkban színtársulat.

A kérsünk teljesítése ránk nézve a legnagyobb fontosságú, mert művészi programunkat csak akkor tudjuk előre kidolgozni és sikerrel megvalósítani, ha ebben a kérdésben kezünk megköve nincsen. Ugyanis egy-egy nagynevű művészt az évnek egy bizonyos napjára sokszor már hónapokkal előbb kell leszerződnetni, ezt azonban csak

úgy tudjuk nagy anyagi kockázat nélkül eszközölni, ha ezen kérsünk teljesül. – Bár a színeszet érdekeit működése idejében partolja egy belügym. [belügymintiszteri] rendelet, tekintettel azonban a fenti indokokra, hogy Köriünk hangversenyei is elsőrangú kultúrát szolgálnak és városunk közösségének művészi érdekeit szolgálják, továbbá, hogy a színtársulatok megérkezése, játszási időtartama, mint a múlt évi is igazolja, egészen bizonytalan és így ahhoz alkalmazkodni úgysem lehet, továbbá mert a Városi Tanácsnak, ill. a színiügyi bizottságnak joga van hangversenyek megtartását előre is engedélyezni, ismételtén kérjük fenti kérsünk teljesítését.

Kiváló tisztelettel a Liszt Ferenc-Kör nevében:

Karig Emil, igazgató

Dr. Bajai Ernő, elnök.

Baja, 1927. VII. 31.”

A kör számára alapvető problémát jelentett, hogy az állam a vidéki színjátszást vándor színtársulatok támogatásával segítette. Vándorló társulatok 20-30 előadásból álló sorozatokat tartottak egy törvényhatóság területén, az ilyen előadássorozatokat 2-3 hónap alatt bemutatták be, majd utaztak tovább, a következő előre leszerződött helyszínre. Ezért az országban vándorló színtársulatok igazgatói általában 20-30 előadással előre gondolkodtak, és kérték meg az engedélyeiket. Az előre megkért engedélyekben a színiigazgatók mindig megadták a részletes műsorukat, amely elsőbbséget élvezett a helyi kulturális programokkal szemben, így a Liszt Ferenc Kör hangversenyeit nem lehetett jóval előre rögzíteni. Az egyesület kérvénye érthető és méltányolandó volt, de a belügymintiszteri rendelet a színtársulatok jogait védte, ezért a városi tanács nyíltan nem léphetett az ügyben. Karig Emil augusztus 9-én az egyesületi választmányi ülésen tájékoztatta a tagokat a városhoz intézett beadványról. E beadvány mellett az egyesület további két segélykérelmet adott be, az egyiket Baja város közgyűlésének címezték, a másikat a pénzügyminisztériumnak. – Ezek eredményeként Baja város 300, a pénzügyminisztérium 100 Pengő segélyt folyósított az egyesületnek 1928-ban. – Az éves

hangversenynaptár előzetes elvi engedélyezésével kapcsolatban beadott kérvényre a városi tanács érdemben nem reagált, de a Liszt Ferenc Kör már 1927. augusztus 28-án tartott rendes közgyűlésén az 1928. évi programját tervezhette, azaz hallgatólagosan elfogadták Karig Emil indítványát. A színi-előadások és a hangversenyek összeegyeztetésének kérdését személyes kapcsolatokkal oldották meg, ezért a színiügyi bizottságba – Baja város területén a vándortársulatok szerepléséről döntő ideiglenes bizottság – bekerült dr. Bajai Ernő és *dr. Bernhart Sándor*, akik a Liszt Ferenc Kör választmányi tagjaiként bármikor képviselheték az egyesület érdekeit. A személyes érintettség gyorsan meghozta eredményét, 1927 második felében *Dohnányi Ernő* és a Budapesti Filharmonikusok adtak nagy sikerű koncertet a városban, majd 1928. április 9-én *Bartók Béla* bajai hangversenye következett.

Sarlós István

8.

Pécsi
Állami Levéltár

X. 53.

LISZT FERENC EMLÉKÉNEK

1936. március 25.

MŰSOR

1. LISZT : „Angelus“ vonós négyes
Előadják :
Hubay Jenő
Zathureczky Ede
Nováki László
Kerpely Jenő
2. LISZT : a) Etude (des-dur)
b) Polonaise (e-dur)
Előadja :
K. Kabos Ilona
3. LISZT-HUBAY : Magyar rapszódia hegedűre
Előadja :
Virovai Róbert
Zongorán kíséri :
Farnadi Edith
4. LISZT : a) Ha álomom mély
b) Szerelmi üdv
c) Loreley
Előadja :
Gyenge (Roselle) Anna
Zongorán kíséri :
dr. Herz Ottó
5. LISZT : „Offertorium“ a Koronázási miséből
Előadja :
Hubay Jenő
Zongorán kíséri :
dr. Herz Ottó
6. LISZT : Valse impromptu
Valse oubliée
hegedűre átírta *Hubay Jenő*
Előadja :
Luzzato Wanda
Zongorán kíséri :
Farnadi Edith

Ábrahám és Sugár, Bagó M. és Pta Ut. T. 52-4-10

1

Hatvan éve hunyt el Neumann János

■ Neumann János több tudomány művelője, integrálója volt. Paul Halmos így fogalmazott: „Úgy képzelem Őt, hogy egy listán pipálgatta a tudományokat: matematika kipipálva, fizika kipipálva, és folyton meghódítandó területet keres.” Ezen túl kipipálta még a vegyészetet, az atomfizikát, a játékelméletet, a számítógép-tudományt is. Fejér Lipót „hazánk legnagyobb Jancsija” néven emlegette. Wigner Jenő a következőképpen minősítette: „Egyetlen embert sem ismerek, akinek olyan gyors esze és oly mély belátó képessége a részletekbe, és olyan emlékező képessége lett volna, mint Neumann Jancsinak.” Szent-Györgyi Albert így emlekezett rá: „A legpompásabb emberi elme, amellyel valaha is találkoztam, barátomé, Neumann Jánosé volt.” 2000-ben felkérték a tudománytörténészeket, válasszák meg a XX. század „legnagyobb emberét: a *Financial Times* értékelése szerint Neumann János került az első helyre.

Családja a 18. század végén, a 19. század elején Galíciából vándorolt Magyarországra. Neumann János apai ősei az északkeleti Ond vármegyében letek otthonra, majd a jobb megélhetés reményében költöztek a gazdagabb délnyugati vidékre (Pécs). II. József 1787-ben rendeleti úton tette zsidók számára kötelezővé az állandó, német családnév használatát. Számos, ebben az időben Magyarországra települő család kapta a Neumann (új ember) nevet.

A család igényes szellemi környezetet biztosított a gyerekek számára. Így Neumann János már gyermekkorában Fejér Lipóttal, Karinthy Frigyessel, Kosztolányi Dezsővel is találkozhatott. A középiskolában (Fasori Evangélikus Gimnázium) Rátz László, Kürschák József és Szegő Gábor vezette be a magasabb matematikai tudományokba. 1920-ban így lett Neumann János az ország legjobb matematikus diákja. Az apa a matematika helyett gyereke pályaválasztását a jól jövedelmező pályák felé igyekezett befolyásolni. Nézete szerint „a matematikusok nem értenek a pénzkereséshez”. Kármán Tódortól kért tanácsot, aki a vegyész-mérnökséget javasolta neki.

Ezért apjával Berlinbe utaztak, és Neumann János 1922-ben megkezdte vegyészeti tanulmányait, de áthallgatott a matematika előadásokra is, majd visszautazott a budapesti egyetemre, hogy meghallgassa Fejér Lipót óráit. 1925-ben elvégezte az egyetemet, s 1926-ban doktorrá avatták, az út töretlenül vezetett a kutatás területére. Több egyetem tanáraként dolgozott. 1930-ban Princetonba

hívta Oswald Veblen matematikus. Elfogadta a meghívást. Döntésében szerepet játszott az ország romló politikai helyzete is. A vele utazó, de mindig honvágygal küzdő Wigner Jenő szerint Neumann János megérkezésétől kezdve „úgy élvezte Princeton társadalmi és tudományos atmoszféráját, ahogy a kacska élvezi a vizet.” Neumann Jánost gyerekes csodálattal töltötte el az *Institute for Advanced Study* elegáns berendezése. Különösen meglepte, hogy a mellékhelyiségben olvasófény is volt, hiszen ő gyerekkora óta két könyvvel járt a WC-re. Élete végéig Princetonban dolgozott; 1957-ben halt meg. Élete nagy részében a vallás nem játszott fontos szerepet, betegen azonban meggyónt, s azt mondta: „Valószínűleg van Isten. Sok dolgot könnyebb így megmagyarázni, mintha nem volna.” Nevét egy holdkráter őrzi, és róla nevezték el a /22824 számozású/ Neumann kisbolygót.

Ki volt hát Neumann János az átlagember számára? Einstein különös leírást adott róla: „Ő nem táplálkozásból tartja fenn magát, hanem gondolkodásból. /Denktier!/. Neumann János pedig azt mondta önmagáról, hogy: „az ő agya álmában is dolgozik.” Klein György rákkutató szerint: „A maga idejében Neumann János volt a világ legokosabb embere.” Az Atomenergiái Bizottságban mondták róla: „Ha egyszer ő vett elemzés alá valamely problémát, a további tárgyalás feleslegessé vált. Világos volt, mit kell tenni”. Nagyon szerette az autót. Sportosan vezetett. Princetonban az egyik utcakereszteződést „Neumann-saroknak” nevezték el, ugyanis autót ott többször is összetörte. (Pályatársai visszaemlékezései szerint egy dolgot nem tudott tisztességesen megtanulni: az autóvezetést.)

A fellelhető adatokból kiderült, hogy a lángelme családfájának van néhány bajai ága is. Ezeket a genealógiai ágakat igyekeztem összekötni. Munkámban felhasználtam a *Magyar Nemzeti Levéltár* és a *bajai levéltár* adatait (anyakönyvek), valamint a Zsidó lexikon és a Magyar Zsidó Levéltár anyagait. Ezen túl az alábbi könyvekben találtam hasznos információkat: Czeizel Endre: *Tudósok, gének, tanulságok. Galenus Kiadó 2006.*, Kovács Győző: *Neumann János. Műszaki Kiadó 1977.*, Kati Marton: *Kilenc magyar. Corvina Kiadó 2008.* Az adatgyűjtésben segített még Iványi László volt tanítványom is.

Neumann János Budapesten született 1903. december 28-án. Apja a Pécssett, 1870. július 9-én született Neumann Miksa malomipari tulajdonos, bankár volt. Széll Kálmán mi-

Neumann János (1903-1957)

niszterelnök tanácsadójaként is működött, aki 1913-ban margittai előnévvel nemesi címet kapott. (1929-ben halt meg Budapesten.) Anyja, Kann Margit Budapesten, 1881. december elsején született, és 1956. december 1-jén hunyt el az Egyesült Államokban. Ő 1939-ben hivatalosan is áttért a katolikus vallásra. A szülők 1903 márciusában kötöttek házasságot egymással.

Neumann apai nagyapja, Neumann Mihály Kassán született 1844-ben, és 1863-ban vette feleségül az 1849-ben Baján született Schön Johannát (Jankát, a tudós nagyanyját), majd – ennek halála után, 1892-ben – testvérét, a 10 évvel fiatalabb Schön Leonórárt. (Utóbbi házasságkötés Pozsonyban történt.) A nagyapa 1904 szeptemberében Karlsbadban halt meg, özvegye halálozási időpontja nem ismert.

Az egyik apai ági (nagyapai) dédapa, Neumann Márton 1789-ben Szerencsen (Ond vármegye) született, ám ő is bajai lányt, az 1799-ben született Altmann Rozáliát vette feleségül. A dédapa a felvidéki Mislyén (ma Myslina, Szlovákia) hunyt el hunyt el 1849-ben, az öt jócskán túlélő felesége 1892-ben a tiroli Thumban. A másik apai ági (nagyanyai) dédapáról, a Schön lányok apjáról kevesebbet tudni. Schön Jakab Baján született (nem tisztázott, mikor), házastársát Schön Fanninak hívták. (Könnyen elképzelhető, hogy unokatestvérét vette feleségül.) Házasságukból a már említett két lány mellett Bátmonostoron, 1879-ben született Zsigmond nevű fiuk, aki utóbb a Bajai Posztógyár megalapítója volt, és 1917-ben már 100 embert foglalkoztatott.

Felvidéki magyarok között

Beszámoló a Szlovákiai Magyar Egészségügyi Társaság Nemzetközi Konferenciájáról (Révkomárom, 2017. június 9-11.)

■ Hasonlóan az e folyóirat 2016. novemberi számában a XXIV. Báthory-napokról írt beszámolóhoz, ezúttal egy másik, a Felvidéken, Révkomáromban ez év júniusában megrendezett eseménysorozatba kívánok betekintést nyújtani (középpontban a konferencia programjával). A Szlovákiai Magyar Egészségügyi Társaság (SZMET) és a Magyar Egészségügyi Társaság (MET) által rendezett, a magyar kormány, a miniszterelnökség politikai államtitkársága és a Bethlen Gábor Alap támogatásával megvalósult rendezvény díszes meghívójának címlapján egy Felsőszentivánon is járt orvos fényképe is látható. Alatta a következő sorok olvashatók: „nem voltam én sem több, mint mások, csak ember voltam és magyar”. Még alább: „In memoriam Dr. Bajnok István”. A konferenciát a szakterületén, a kardiológiában is eminens, a SZMET korábbi, előbb szívinfarktuson, majd szívműtéten átesett, örök álmát már jó ideje a révkomáromi római katolikus temetőben alvó elnökének emlékeztére is rendezték. Ugyancsak a címlapon olvasható az alábbi, Szent-Gáli Kata *Estendő* című könyvéből származó idézet: „A gyermek mindig reménység, egy országé, egy népé, a miénk – és az, aki hite által gyermekké tud lenni: Isten reménye a Földön.” A címlapon szerepel még konferencia mottója: „NE NÉZZÜK TÉTLENÜL NEMZETÜNK FOGYÁSÁT V.”

A június 9-i, vacsorával egybekötött gyülekezésem még nem tudtam jelen lenni, feleségemmel ugyanis csupán 10-én reggel érkezünk meg a Selye János Gimnáziumba. Annak a Feszty Árpád-dísztermében 8:30-kor a Himnusz közös eléneklésével, megható kulturális műsorral, a főszervező, dr. Hollósy Tamás, a SZMET elnöke, majd a MET elnöke, prof. Kellermayer Miklós és mások üdvözlő szavaival kezdődött a tudományos program. (Különleges érzés volt hallani, hogy az alpolgármester nem Rév-, hanem Felső-Komáromnak nevezte a Duna túlsó parti városrészt, hiszen apám 1902-ben a Felvidéken született, és 17 évesen, Kassán, még a trianoni határok lezárása előtt vett vándorbotot kezébe.)

A Kellermayer professzor és prof. Gyurkovits Kálmán MET-alelnök által vezetett program nyitóelőadását egy révkomáromi református lelkész, Fazekas Zsuzsanna tartotta. *Élet – Ige* c. előadásában tényként állította, hogy elsivatagosodó világban élünk, de kiutat is vél belőle: „A lélek oratóriuma megvédheti az

emberiséget!” Mondandójának kulcsmondata: „Aki megért és megértet, egy népet megéltet!” (Kányádi Sándor). Keresztes Ilona, a Kossuth Rádió Vendég a háznál c. műsorának főszerkesztője *Hogyan lehet az élet-halál kérdéseket tejbe aprítani?* című előadásában a magzati jogvédelem kérdéseit járta körbe, abban a korban, amikor bizonyos társadalmakban a jogalkotók figyelme kiterjed a macskaköröm-védelemre (ti. hogy törvény szabályozza, hogy a macskakaparas megelőzése céljából levágható-e a macska körme, mivel e cselekedettel „a természetétől fosztják meg a cicust”); ám a magzati jogvédelem még az Egyesült Államokban sincs megoldva. A YouTube-on is fellelhető, *Az ember fejlődése és az Anna története* c. film bejátszásával a termet megtöltő résztvevők közül jó néhány nőtársának szeméből könnyeket csalt elő. Végül beavatta hallgatóságát az *Együtt az Életért Egyesület – Fialatok az Élet Szolgálatában* (FÉSZ) törekvéseibe, kulcsmondatokként jelölve: „A női test: egy palota!”, „Az anyaság: méltóság!”

Dr. Orosz Katalin szakpszichológus *Nem tehetek róla, így születtem – életünk döntő változása, a születés* címmel tartott előadást arról, hogy mely családba és milyen adottságokkal születünk, nem tehetünk. Túl azon, hogy ez utóbbiakat illetően transzgenerációs hatások is érvényesülnek, ugyancsak meghatározó, hogy várva várt gyermekként, netán nem kívántként jövünk a világra. Az a magzati intelligencia, amelynek kifejlődése az anyaméhben belüli lét 5-6. hónapjára már kifejlődik, „felfogja”, hogy az anya hozzáállása simogató-e vagy parancsoló. Hogy e tekintetben a magzat már visszajelzésre is képes, több jeltől is következtethetünk. (Pl. abból, hogy a magzat „elrejt-e magát, meghúzódik-e az anyaméhben, vagy életvidáman, büszkén mozgolódik”). Arra pedig korunk technikája képes, hogy megörökítse, amint „két magzat beszélget”.

Prof. Kellermayer Miklós – aki már korábban megállapította, hogy ennyire női túlsúlyú előadói gárda mezőnyében egyetlen férfiként előadást tartani nem egyszerű feladat – A

A konferencia helyszíne, a Selye János Gimnázium Révkomáromban

titkok bizonyossága a tudomány csúcsa c. értekezését egy tudóstársától kölcsönzött szentencia megerősítésének szentelte. Ez pedig: „A lélek rendjét megteremteni! – ebben áll a tudomány hatalma, nem a teremtett világ megváltoztatásában.” Van, ami a tudomány eszközeivel soha meg nem ismerhető! A folytonos létezés... Teremtőt tételez fel! „Ha nem tudom megismételni, nem tudom megismerni”. Ilyen és ehhez hasonló tézisei kapcsán Charles Darwintól kezdve Jáki Szaniszlóig másokra is hivatkozott; lendületes, szuggesztív hangvételű előadását Kosztolányi Dezső, valamint József Attila versidézeteivel is színesítette. A faji végtelenségen belül az egyes ember „egyedüli példány”! Teremtmény! Munkálkodjunk lelki rendje megteremtésén!

Kondor Katalin, a határainkon túli magyarság körében is jól ismert szerkesztő *A magyar kultúra védelmében* c. előadásában hangsúlyozta: „Európa összes országának kultúrája végveszélyben!” Azt pedig még inkább: „A magyar kultúra ország- és nemzetmegtartó erő!” Korunkban, amikor „kulturális naplopók” megannyi médiumon keresztül „hirdetik az eszmét”; amikor „az internetet bűnözői körök uralják”; amikor némely „világhírű művésznők szakmájukban árulja a hazát”; amikor „a kultúrgyilkosságokat nem bünteti a törvény”; amikor gyönyörű anyanyelvünk megnyomorítása is folyik – próbáljuk meg visszafoglalni hazánkat! Tegyük! – hiszen „a gonosz csak akkor tud uralkodni, ha a jó emberek némák, tétlenek”! Tegyük! – mert ha a kultúránk vesz, nyelvünk vesz, azzal a nemzetünk vesz el!

Lapl Zsuzsanna szociológus, pozsonyi egyetemi tanár *Fogyásunk okai* c. előadásá-

ban rámutatott, hogy 2011-ben az 500 000-es határ alá csökkent a szlovákiai magyarok száma. A demográfiai adatok ismertetése és elemzése után a fogyás okait az alábbiakban jelölte: 1. Ismeretlen (nem bevallott) nemzetiség, 2. Rejtett migráció, 3. Természetes fogyás, 4. Asszimiláció.

Ujpál Emőke révkomáromi tanácsadó szakpszichológus – az előadók messze legfiatalabbika – *Egészséges lélek, család, nemzet* címen tartotta a záró előadást. Hangsúlyozta: a gyermek mintakövető, így kötelességünk, hogy magunk mintaadók legyünk. Annak érdekében, hogy egészséges lelkületű, amellet magyar identitású új generáció nőjön fel, e mókuskerékben is ápoljuk lelkünket, mert azzal a nemzetfogyás ellen is cselekszünk. Ami pedig az egészséges élet, család és nemzet átmentése és távlatokban fennmaradása érdekében tett erőfeszítéseink táplálója, az nem más, mint a szeretet állandósága és elfogyhatatlansága.

A konferencia zárásaként előbb *Andruskó Imre*, a Selye János Gimnázium igazgatója mondott köszönetet a szervezőknek és résztvevőknek, amiért most már sokadszor választották a tanácskozás helyszínéül, és tisztelték meg jelenlétükkel az intézményt (egyszermind röviden ismertette annak történetét), majd az elnökök zárszava után a Szózat közös elneklésével ért véget a konferencia.

A Klapka Vigadóban tartott közös ebéd során feleséggel együtt dr. Orosz Katalinnal, Keresztes Ilonával és Ujpál Emőkével ülhettem egy asztalnál. Ez nem csak a közelebbi megismerkedésre adott lehetőséget, de némi múltidézésre és gyümölcsöző eszmecserére is. (Kiderült, hogy a szakpszichológus asszony régi ismerősömnek, az Országos Alkohológiai Intézet egykori munkatársának özvegye.)

Mivel egyéb teendőink miatt „Felső-Komáromban” tovább nem időzhettünk, nem

vehettünk részt dr. Bajnok István sírjának koszorúzásán, így lemaradtunk *Reiter István* és fia, *iff. Reiter István* hegedűművészek a református templomban adott koncertjéről, a 10-én este Szentpéteren tartott vacsoráról és borkóstolóról, valamint a programfüzetben szereplő, június 11-re ajánlott szentmiséről a római-katolikus Rozália-templomban és az Öreg- és Újvár meglátogatásáról Révkomáromban.

A teljesség kedvéért elárulom még, hogy a díszes konferencia-meghívó 3. oldalát egy gyönyörű festmény (*Mária a kisdeddal*) miniatűrízált változata is ékesíti. A kép *Udvardi Erzsébet* festőművész alkotása, akinek földi maradványait végakarata szerint a bajai Rókus temetőben hantolták el. A kép mellett egy *Csanád Béla* költeményéből vett idézet áll: „Jó lenne, ha a Gyermek Benned is megszületne, S újra figyelni tudnál angyali énekekre.”

Befejezésül essék néhány szó a rendező intézményről, a Selye János Gimnáziumról, amely 1995-ben vette fel a komáromi kötődésű, világhírű tudós nevét. A szűk, Király püspök utcában lévő (Jókai Mór egykori szülőházával szemközt) impozáns, U alakú, háromszintes épületben piszkei vörösmarvány lépcsőfokokon lehet feljutni a konferenciaterembe. Annak bejárata közelében, a fal mentén két tekintélyes méretű, a mennyezetig érő oszlop áll. Az egyik az „1694”, a másik az „1908” évszám olvasható. Az 1500-as években Pápán, Sárospatakon, Debrecenben, 1622-ben Nagyenyeden nyílt iskolákat követően ugyanis ötödikként „1649-ben Komárom is felsorakozik a neves magyar iskolavárosok közé. Ebben az évben ajándékozza III. Ferdinánd király az ún. vágróf-házat a jezsuita atyáknak, hogy abban iskolát rendezzenek be. Az iskola kezdetben négyosztályos volt [...] a fokozatosan hatosztályossá fejlesztett érseki Jézus társasági gimnázium 1701-

ben már teljes virágzásban volt. 1749-ben díszes gimnáziumépületet emelt a jezsuita rend.” A történelmi viharoktól nem kimélt és természeti csapást (tűzvész) is elszenvedett város gimnáziumát 1802-től közel másfél évszázadon át bencés atyák működítették. A főgimnázium új, kétemeletes, díszes főépületére tető 1907. december 10-én került, ünnepélyes felavatása és használatba vétele pedig 1908. szeptember 8-án történt meg. „[...] bencés jellege töretlen maradt egészen 1945-ig. Ekkor lépte át az országhatár másodszor is Komáromot. 1950-ig nincs Csehszlovákia területén magyar iskola. Ezek azok a bizonyos hontalanság évei. 1950-ben új korszaka kezdődik a gimnáziumnak; sajnos, már bencés atyák nélkül. Itt nyílik meg az ország első és egy évig egyetlen magyar gimnáziuma. Az ősi iskola a felvidéki magyarság oktatásának fellelője lett. Diákok ezrei érettségiztek falai közt [...]” – olvasható a *Honismereti Kiskönyvtár* 20., 1995-ben a Király Püspök Alapítvány megbízásából készült számában. A kiadványban az intézet kiváló tanárai között olvashatjuk pl. *Czuczor Gergely* nevét, híres régi diákjai között pedig pl. *Király József* pécsi püspök, *Feszty Árpád* festőművész és Selye János biológus neve említhető.

E beszámoló készültét megelőzően *Andruskó Imre* igazgató úr a gimnázium könyvtárában helyezte el a *Bajai Honpolgár* 2015. december – 2016. januári számában megjelent, *Emléksorok Selye Jánosról* című írásom kópiáját. Cserébe jó néhány, számomra becses értékű kiadvánnyal – közte a gimnázium 2009-2010-es évkönyvével – ajándékozott meg. A vendéglátó igazgató urat ezért a kitüntető figyelmességéért e helyt is külön köszönet illeti.

Péter Árpád dr.

A konferencia résztvevői

A Bajai Honpolgár

friss számai városunkban jelenleg
az alábbi helyeken vásárolhatók meg

**Ady Endre Városi Könyvtár és
Művelődési Központ,**

Munkácsy Mihály utca 9.

BÓNUSZ ABC, Vöröskereszt tér 1.

CBA Belvárosi ABC, Eötvös utca 1.

CBA Delta Market, Szabadság utca 44.

Cserba Optika, Batthyány Lajos utca 18.

Lira Könyvesbolt, Déri Frigyes sétány 5.

Nagy István Képtár, Arany János utca 1.

Sirály ABC, Sirály utca 4.

Tourinform Iroda, Baja Marketing Kft.,

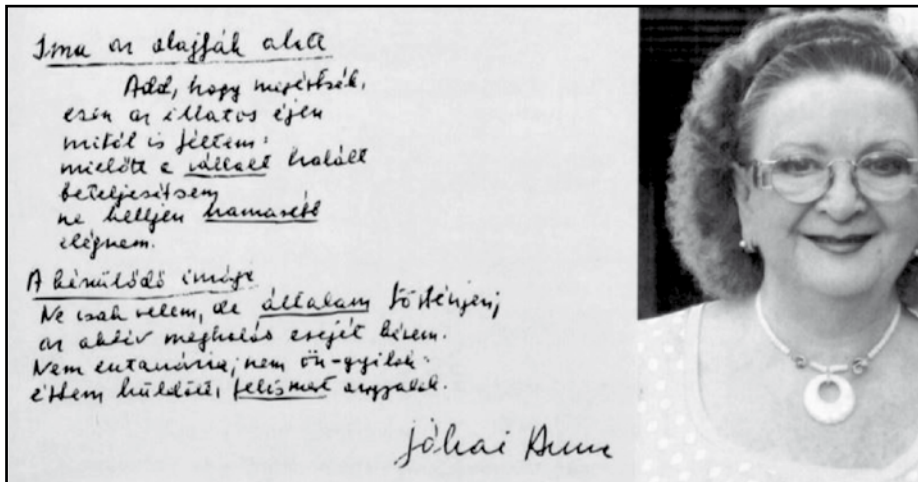
Szentháromság tér 11.

Okos Játékok boltja Eötvös u. 7.

Gazdabolt Piaccsarnok

Búcsú Jókai Annától

■ Jókai Annával a református imaházban talákoztam először. Nem hiszek a véletle-
nekben. Ültem a padban és hallgattam sza-
vait. Szerető hangú szavakkal szötte mon-
danivalóját a szeretetről, Istenről, hazáról.
Lelkének hangsúlyával tette mindezt. Nem
meggyőzni akarta az embereket az örök
értvényű értékekről, hanem beszélt róluk
szívből igazán. Meggyőződéssel.

Magam is ezen az úton járok. Megerősítést kaptam, noha ez az út rögös, de egye-
nes. Meggyőződtem erről, de félni is kellett
emiatt. Kitől is? Hát a köztes gondolkodás-
tól, ami emberektől származott...

Egy március 15-ei ünnepségen Budapes-
ten hallgattam őt. A zászlók tengerében
Anna lobogott. Aztán kérdeztek tőle egy
interjúban „Igen ott voltam és beszéltem
az emberekhez, mert igazságérzetem nem
engedi, hogy néma maradjak”.

Ősz volt és a hídon jártam. Rossz napom
volt. Itt-ott előbukkant lelkem darabjaiból a
fájdalom. Anna szavai jutottak eszembe és
saját igazságérzetem. Hát ilyen barátsággal
üdvözlöttük mi egymást nagy ünnepekkor.
2007-ben angyalkát küldtem kis csomag-
ban.

Később elmondta gyűjti az angyalkákat.
„Kedves Margitka! Köszönöm a szívhez
szóló verset... A képet már el is helyzetem!
Áldott ünnepet szeretettel: Anna”

2017: „Kedves Margitkám! Nagyon kö-
szönöm a gyönyörű kézimunkát és a rám
gondolást... Sok-sok erőt kívánok az újévre!
Igaz szeretettel

Jókai Anna”

Aranybetűs borítékait, további levelezé-
sünk darabjait őrzöm.

„...Örömmel vettem a könyvedet, és benne
gondolataidat. Aranyos tőled, hogy az egyik
szinte imaversedet nekem ajánlottad...”

Nagyasszonyunk

Jókai Annának

Üdvözlégny Mária

Asszonyok közül egy

Sokan vannak

Csak asszonyok

Szűk cipőben

Alázatos léptek

Keskeny lepedőn

Gyűrött minta

Áldott vagy Te

Az asszonyok között

Érte elevenednek

Molyos könyvek

Rongyos lapok

Fakó betűk

Rövid sorokban

Gyönyörű szemek

Imádkozzál érettünk

Bűnösökért most

És mindig mert

Született

Teremtmény mi

Bűnt imádkozunk

Sorvadó

Asszonyaink fejére

És halálunk óráján

Megáll az idő

Hogy indulhasson

Gyümölcskosarával

Nagyasszonyunk

Meggyőzőbben csak ő írhatott. A minap
irodalmi körben Jókai Annát az irodalom
Nagyasszonyának nevezték. Örömmel tölt el
az a tudat, hogy barátságunk mély tartalma-
ból megírtam és elküldhettem, és olvashatta
Nagyasszonyunk című versemet. Jókai Anna
az irodalom minden sorában ott van.

„Ne féljete!”

Emesz Margit

Néhány szó Halter Gábor verseihez

Az 1992-ben született fiatalember még nem kifor-
rott, tanult költő, hanem az igazi hangját még kere-
ső, de a versírás iránt kilencéves kora óta nagy elhi-
vatottságot érző személyiség. 2013 óta rendszeresen
ír, de a szélesebb nyilvánosság elé most lép először.
Azt mondja magáról, hogy szinte minden érdekli,
bármely hatásból születet költemény, de igyekszik
a dolgok egészét, mélységét is kutatni. Van véle-
ménye a világról, nem szégyell olykor sarkosan fo-
galmazni. Egyelőre még keresi az igazi versformát,
ám ösztönös érzéssel talál mégis izgalmas rímekre,
szófordulatokra. Ezúttal két olyan versét mutatjuk
be, amelyek azt is megmutatják, hogy a „véresen
komoly” költészet is lehet játék. (M. J.)

Konzekvensen Koherens

Számomra evidens,
hogya csak az iskolában vagy eminens
egy újabb olyan tudós-delikvens leszesz,
ki abszolút renitens.
Politika, csaták, gazdaság... semmilyen,
valójában már a tanító is unintelligens.
Nincs isteni szegmens,
helyét átvette a gonosz emittens,
„nagytestvér rezidens”.
Es eme incidenstől minden Ősi kis Homo
Diviens
dekadens, homokos-homofób,
homo-deviánssá lett.
A csak az anyagi fabrikens dolgokhoz kompe-
tens ember
sosem lesz ekvivalens prominens,
ha hiányzik tudatából a transzcendens kompo-
nens.
Örökös páciens kliense marad az ál-
ezoterikens,
sarlátán „Mr.-Dr. Jekyll-Hyde-oknak”, -
ezeregy modern mese lenne erre a vehemens
albigens precedens.
Nem meglepő tehát,
hogy a fiatal inszlovens vezetőjeltekből
inszurgens felkelő nő,
és halomra lő tömegeket,
még azt is ki ugyanúgy unindulgens, akárcsak
ő.

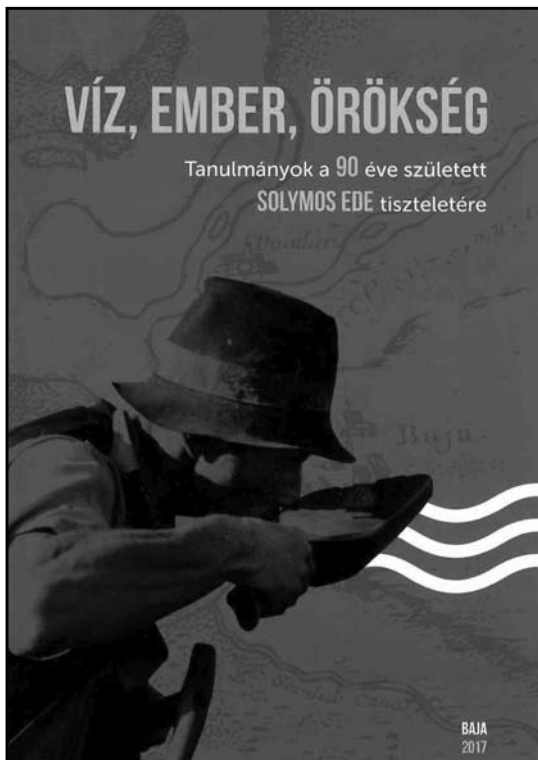
Tárlatok

Ha tárok,
számomra nincsenek határok, távok
hiába választ el ha öl várárok,
nem várok,
mert hát én vagyok a tárnok.
Apadhatatlanul vágyok,
Hogy keljenek kútások,
Így a kellő hatások által alagutat áások.
Ettől gyarapodhatnak a kutatások,
Ez a háttal ok,
Hogy állandóan ágazzanak szerre a vadonatúj
hajtások.
Hajrá, pajtások,
Ne hagyjátok magatokat rászedni
Mít hantáznak a tudat-lusta mások.
Higgyétek el, én sohasé el nem vások,
Tölem nem hallhatjátok:
Á, sok, megállok..
Jó példával legelől járok.
(Még ha néha részegen is mászok)

Víz, ember, örökség

Tanulmányok a 90 éve született Solymos Ede tiszteletére

■ *Víz, ember, örökség (Tanulmányok a 90 éve született Solymos Ede tiszteletére)* címmel jelent meg Kothencz Kelemen szerkesztésében, a Türr István Múzeum kiadásában *Solymos Ede (1926-2008)* kalocsai születésű, Baján élő és tevékenykedő etnográfus, muzeológus életműve, munkássága előtt tisztelgő tanulmánykötet. A kiadvány a 2016-os esztendő tavaszán a néprajzkutató születésének 90. évfordulója alkalmából Baján megrendezett konferencia tudományos előadásainak anyagát tartalmazza.

Solymos Ede, a Türr István Múzeum egykori igazgatója, Baja városának díszpolgára, a vizenjárók-halászok, halkereskedők, molnárok, hajósok, a vízi élet, Baja és környékének, kismesterségeinek kutatója nem érthette meg e jeles évfordulót, de pályatársai, etnográfus kollégái s a szakma ifjabb kutatói méltóképpen emlékeztek meg róla ezen alkalomból. A tudományos tanácskozás mellett Kothencz Kelemen, a bajai múzeum etnográfus muzeológusa ezen alkalomból *Halászati örökség a Duna mentén* címmel kiállítást is rendezett a Türr István Múzeumban, melyet Bárh János néprajzkutató, címzetes egyetemi docens nyitott meg.

A tanulmánykötetben nem szerepel az összes, konferencián elhangzott tudományos előadás, ám így is színes, érdekes munkát tarthat kezében az olvasó. A tanulmányok

részint Solymos Ede munkásságát méltatják, arra tekintenek vissza, másrészt Ede bácsi kutatásait is alapul véve, mondhatni, az ő nyomdokain haladva mutatnak be újabb kutatási eredményeket, területeket.

A kiadvány szerkesztője által írt előszó néhány mondattal igyekszik bemutatni a kötet valamennyi tanulmányának rövid tartalmát, s a konferencia különböző szekciói alapján veszi sorra az előadásokat. Ez a szekciónkénti áttekintés más logikát követ, mint a kötet tanulmányainak sorrendje.

Szilágyi Miklós tanulmánya az évfordulóhoz és Solymos Ede munkásságának jelentőségéhez méltó módon mutatja be, milyen tudománytörténeti szerepet tölt be a bajai etnográfus életműve a halászat néprajzi kutatásában, megemlítve a nagy előd, *Herman Ottó* kutatásait, s egyben bemutatva a

Solymos Ede által újonnan kijelölt kutatási utakat, lehetőségeket. *Kunkovác László* a halászatot mint *ösfoglalkozást*, s mint ilyen foglalkozás, az ehhez szükséges *ösgondolkodást* is bemutatja, hiszen a halászember a kezdetektől fogva a természetben, a természettel összhangban, s azt nem kihasználva kellett, hogy élje életét, s ez nem változott az idők során.

Bárh János, *Horváth József* és *Schill Tamás* írása a történetiség jegyében készült. Bárh János levéltári iratok elemzésével gazdagítja történeti-néprajzi tudásunkat. A tanulmányban idézett úriszéki iratok kiemelt adatai az alkalomhoz méltóan most a 18-19. századi halászat, halfogás jogi előírásairól és tilalmairól tudósítanak a Kalocsa környéki Duna-menti településeken. Horváth József munkája néhány, 18. századi, győri halászati kontraktust felidézve, ezek tanulságait mutatja be. Schill Tamás tanulmánya Dunapataj halászati szokásait vizsgálja, kitérve Solymos Ede itt végzett kutatásaira is.

Csoma Zsigmond egyrészt Solymos Ede és *Balassa Iván* szakmai kapcsolatáról és barátságáról, másrészt Solymos Ede gyűjtő-feldolgozó-rendszerező munkájáról szól, melyet a Magyar Mezőgazdasági Múzeum Munkaeszköz-történeti Archívuma számára végzett. *Gebauer Hanga* a Néprajzi Múzeum fotótárában őrzött, Solymos Ede által

készített fényképfelvételekről s készítésük körülményeiről beszél, kiemelve a bajai muzeológus alaposágát, az apró részletekre való odafigyelését. A felvételekből jó néhányat a kötet is közöl. *Agócs Ruben* 2007-2010 között végzett, orvhalászattal kapcsolatos terepmunkájának eredményeit, tanulságait mutatja be a kötet következő tanulmánya, melyből három, egyazon faluban tevékenykedő orvhalász közösség munkamódszereit, munkaszerveződését ismerhetjük meg. *Andrásfalvy Bertalan* tanulmánya a hagyományos ártéri haszonvételekről (halászat, téli legelő, méhészet, vadmadár-tojás szedés, gyékény...) szól. Ember és természeti környezetének összhangjáról, illetve ennek felbomlásáról beszél a szerző. *Filep Antal* munkája a hagyományos közösségek vízgazdálkodását s ennek hasznát elemzi (halászat, szállítás, talajvízszint szabályozás, malmok-vízenergia), s mindezt a Duna mappációs térképeinek és saját gyűjtéseinek segítségével.

Máté Gábor tanulmánya a szerémségi Bába és Sztudva folyók árterében még gyakorolt erdei sertéstartásról szól, amely napjainkban megszűnőben van. Az írás bemutatja a különböző tartási gyakorlatokat, az illetén tartás hasznát, hasznosságát (pl. erdőművelés, értékesítés) s az esetleges konfliktusokat is, melyekkel a tartók szembe találják magukat. *Balázs Kovács Sándor* tanulmánya szépen tárja elénk, milyen szer-teágazó szerepet töltött be a hal, halászat a sárközi parasztemberek életében a táplálkozástól a kereskedelmen át egészen a halászáttal, vízi világgal összefüggő folklóralkotások szimbolikájáig. *Gráfik Imre* egy magángyűjteményből származó, 1852-ben datált hivatalos okiratban található adatra hívja fel a figyelmünket, mely szerint a *hajóvontatás*, így a *vontató* mint foglalkozás hivatalosan elismert volt. Mivel ezzel kapcsolatosan további adatok nem ismertek, a témát az etnográfus további feltárára, kutatásra érdemesnek tartja.

Paládi-Kovács Attila tanulmánya a dunai vízi járművek széles családjába s a vizen történő teherszállítás módjaiba nyújt betekintést. Színes kép tárulhat a nyelvészet iránt érdeklődők elé is, mert a vízi járművek és a vizen járás számos, különböző vidékekre jellemző elnevezése különösen izgalmas-sá teszi, a bemutatást. Kothencz Kelemen, a kötet szerkesztője a 19. század eleji dunai *malmos gazdaságok* működéséről tár fel adatokat, von le következtetéseket, s a téma

további kutatására sarkallja a szakmát. A történeti forrásokra is támaszkodó tanulmányból fény derül arra, hogy a malomtulajdonos gazdák *malmos közösségének* saját szabályzata, esküje volt, s aki ezek ellen vétett, afelett a közösség önállóan ítélezhetett.

Fehér Zoltán tanulmánya a folklorisztika felől közelíti meg a témát, s számos népdalszöveggel támasztja alá, hogy a víz, a hal, a halász és eszközei, a vízi járművek gyakori szereplői népdalainknak, ám a népi gondolkodás nem csupán konkrét jelentésében hasznosította dalaiban a fent említeteket, hanem átvitt, jelképes, metaforikus értelemben is. A kötet végéhez közeledve megszorodnak azok az írások, melyek

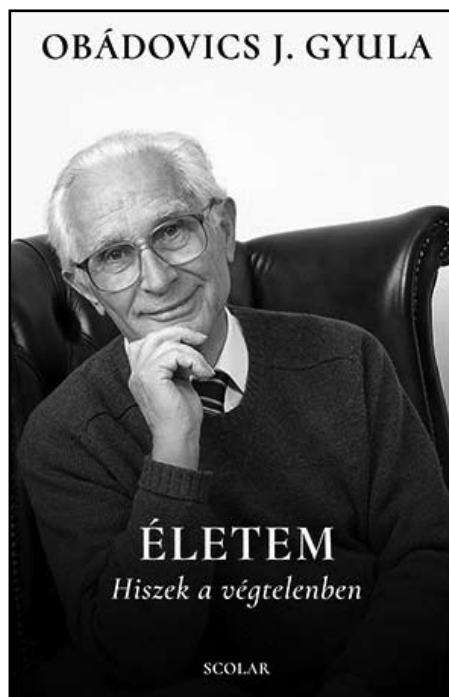
részben vagy egészében inkább napjaink vízi életéhez is köthetők. *Ferkov Jakab* a mohácsi sokácok régi, az 1950-es évekig élő szokását, a dunai mosást s az ennek 2009-ben felelevenített, némiképp megváltozott, s azóta is minden esztendőben megtartott változatát mutatja be írásában, kitérve a mosás munkafolyamatára, időpontjaira, helyszínére, eszközkészletére, a helyi szappanfőzőkre. *Schleicher Vera* írásában a Balaton horgásztársadalmát mutatja be, s e társadalom rétegzettségét, sokszínűségét. Írásában szól balatoni *horgász-identitásról* s a horgászatról mint az önmegvalósítás lehetséges terepéről. A kötet utolsó tanulmánya *Benedek Csabáé*, aki *Pató Sándor* 1937-ben született tiszaföldvári ezermes-

tert, kísérletező kedvű horgászt mutatja be, aki pazarlást nem ismerő módon maga készíti, fejleszti, alakítja horgászathoz szükséges eszközeit.

A kötet bátran ajánlható a téma iránt érdeklődőknek, a szakmai közönségnek, hiszen jeles, közismert néprajzkutatói gárdát vonultat fel, s pontos, gazdag irodalomjegyzék található minden tanulmány után. Mivel a kiadvány témaköreit tekintve színes, érdekes, jó szívvel ajánlható a laikus olvasóközönség számára is. A bajai olvasóknak pedig külön javasoljuk a kiadvány forgatását, hiszen ezzel Solymos Ede előtt mi magunk is tiszteleghetünk. (*Víz, ember, örökség. Tanulmányoka 90 éve született Solymos Ede tiszteletére.* Baja, 2017.)

Lex Orsolya

A végtelenség nyomában

■ „A matematikus egy vak ember, aki egy sötét szobában keres egy fekete macskát, ami nincs is ott” – idézi könyvében *Charles Darwint* az önéletrajz szerzője, mintegy azt sejtette ezzel, hogy a kívülálló számára érdeklődésük körük csaknem megfoghatatlan, tevékenységük pedig már-már érdektelen is. *Obádovics J. Gyula* életrajzi könyve szerencsére rácsafol a brit természettudós inszINUÁCIÓJÁRA, mert elolvasása egyáltalán nem csak a számok tudományában elmélyülőknek nyújt élvezetes percek, hanem azoknak is – mint a recenzió írója –, akik a matematika tanulásában diákeveik alatt mindig csak valami szükséges rosszat láttak. Ahhoz, hogy így legyen, természetesen

szükség van egy izgalmas fordulatoktól sem mentes, de sikeres életpályára és egy olyan szerzőre, akinek érdeklődési köre messze túlmutat szűken vett szakterületén, aki képes a komoly sztorikat is élvezetes formában előadni, és az életút fontos állomásai mellett tanulságos anekdotikus epizódok elbeszélését is szem előtt tartja.

Amint olvasóink tudhatják, 2017-ben az illetékes Erdei László-alapítvány *Obádovics J. Gyulának* ítélte oda a *Baja Város Hírnevéért* kitüntetést. Hogy ez az elismerés méltó helyre került, azt az idén 90. születésnapját ünneplő szerző *autobiográfiája* is ékesen bizonyítja. Egyrészt azért, mert *Obádovics Gyula* matematikai tankönyvein, egyetemi/főiskolai jegyzetein generációk nőttek fel, oktatóként több magyar felsőoktatási intézmény megbecsült tanára volt, és nem túlzás azt sem állítani, hogy a számítástechnikai/informatikai oktatás egyik magyarországi meghonosítóját tisztelhetjük személyében. Másrészt viszont azért is, mert – és ez könyvéből is kiderül – a szerző bizonyos dolgokhoz különleges *hűséggel* viszonyul: a családi és szakmai kötődések mellett *szülővárosához*, a *bunyevác gyökerekhez* és az *irodalomhoz* (a versíráshoz).

Főleg a könyv első harmadában idézi fel bajai gyermek- és ifjúkorának emlékeit, amelyek elsősorban a *Szállásvároshoz*, később – a család többszöri költözése miatt – *Szentistvánhoz*, majd a *Darázs utcához* kötik. Ebben az időben (az 1920-as, 30-as években) az egyes városrészek még erős etnikai jelleget is hordoztak, így az itt élő *bunyevác* közösség jelentette számára az elsődleges kötődéseket. Gyermekkora a gazdasági válság idejére esett, amikor

a kőműves édesapa családja időnként komoly megélhetési gondokkal küzdött. Ám a könyv lapjai szerint a szerzőnek szép, élményekben gazdag gyermekora volt, amelyben nagy szerepet játszottak a nagycsaládi, rokoni kötődések. A generációk óta fizikai munkából élő családban afféle csodabogárként tekintettek a sokat olvasó, költői hajlamokat is mutató, az iskolában otthoni segítség nélkül is kiválóan teljesítő kisfiúra; arra nemigen gondolt senki, hogy egyszer „tanult ember” lehet belőle. Mindezek mellett ki kellett vennie a részét a házi és mezőgazdasági munkákból is, de a sportra és a cserkészetre is maradt ideje. Szeretettel, bár olykor finom kritikával emlékezik meg nép-, majd polgári iskolai tanítóiról, akiknek egy része felismerte a benne szunnyadó tehetséget. A továbbtanulás mégsem volt magától értetődő egy olyan családban, ahol ennek semmiféle hagyománya nem volt, így a szerzőnek ebbéli szándékát teljesen egyedül, apai támogatás nélkül kellett véghezvinnie. Így került 1941-ben – szinte a véletlen folytán – a bajai tanítóképző líceumi osztályába, ahol a tanulás új módját és magasabb szintjét kellett elsajátítania. A kezdeti kudarcok és nehézségek után itt is megállta helyét, bár az utolsó éveket beárnyékolta a Baját is elérő második világháború eseményei, amelyeknek életrajzi vonatkozásai már-már kalandregénybe illenek. A háború és a szovjet megszállás körülményei között az érettségi vizsga és az arra való felkészülés sem volt szokványos, így eshetett meg, hogy a későbbi matematikus bizonyítványában e tárgyból „jó” minősítés díszleleg, és örülhetett, hogy duzzadó önbizalma miatt nem buktatták

meg. Nem volt könnyebb az egyetemre vezető út sem; egyrészt mert apja továbbra is „tisztességes kenyérkereső foglalkozás” megszerzését várta volna tőle, másrészt mert az áhított irodalom szak tanulásához görög és latin előképzettség kellett volna. Így aztán minden anyagi támogatás nélkül, jobb híján lett matematika-fizika szakos bölcsészhallgató Budapesten. (Az önálló természettudományi csak később jött létre.) Itt a szakterület akkori legjobbjai közül többen is (Fejér Lipót, Fejes Tóth László, Szász Pál stb.) oktatták, és elindították a mára széles körben elismert pályán, amelyben Bajának csak epizódszerep jutott, de az élet- és karriertörténet további részében mindig megfigyelhető a szülőhellyel fenntartott, élő kapcsolat.

Nagyon hangsúlyos a könyvben a bunyevác népcsoportozás való kötődés is, ám ez sosem zárja ki a magyarsággal való azonosulást. A bunyevácok – tudományosan is sokat vitatott – eredetével kapcsolatban hátrózott véleménye van: a népcsoport nem a horvátság része, hanem önálló nyelvet beszélő, dalmáciai eredetű etnikum. Nem különösebben lényeges, hogy meggyőződése tudományosan mennyire igazolható, az azonban bizonyos, hogy könyvében nagyon sokat bemutat a bajai bunyevácok mára kihalóban lévő sajátos szokás- és értékrendszeréről, családi-rokoni hálózatról és nyelvjárásáról is. Könyvéből az is kiderül, hogy a szerző számára bunyevác szokások nemcsak az adott közösségben élve, hanem onnan kikerülve is irányadók maradtak: magyar nemzetiségű feleségével igazi bunyevác lakodalmat ültek, és nagy egyházi és családi ünnepek alkalmával is a közösség jellegzetes ételeit fogyasztják.

Az irodalom iránti rajongást pedig az mutatja, hogy életpályája egyetlen szakaszában sem szakadt el a versírástól, még ha ez nem is életcélként, hanem kiegészítő tevékenységként jelentkező alkalmi versek, köszöntők révén, de gyakran ihlették meg karrierjének vagy épp a körülötte zajló történelemnek az eseményei is. Ezek a versek szerencsére lényegesen jobbak napjaink néhány önjelölt poétájának munkásságánál, nem nélkülözik a humort és az önironiát sem. (Ifjúkori versei Sámán Simon álneven önálló kötetben meg is jelentek.) Mindezek mellett pedig alapos, de nem ter-

jengős áttekintés kapunk egy szakmai-tudományos pálya legfontosabb állomásairól, szakmai kihívásairól, amelyben mindig az oktatómunka és az építkezés volt az elsődleges. Mert a sors úgy hozta, hogy Obádovics Gyulának különféle munkahelyein általában valami újat, addig nem ismertet kellett felépítenie, illetve új kérdésekre kellett válaszokat találnia. Kiderül persze, hogy az újítók sorsa soha nem könnyű: meg kell küzdeni szakmai ellenállással, munkahelyi féltékenységgel, értetlenséggel, szerencsére a könyv egyáltalán nem sérelmek felsorolásából áll, és az egykori, már nem élő „ellenfelekről” is tisztelettel ír. Látható persze, hogy némi fájdalmat okoz az akadémiai, tudományos-szakmai elismerések elmaradása, ám a szerzőt jól látható módon kárpótolta mindezért tanítványainak szeretete és hálája. Legfontosabb műve, „az Obádovics”, amely már 20 kiadást ért meg 1958 óta bibliája a matematikát komolyabb szinten tanulóknak, még az ürbe is eljutott Charles Simonyi is egyik legfontosabb olvasmányélményének nevezte.

Idősebb bajaiak pedig ifjúkoruk jellegzetes helyszíneit, közismert szereplőit is megtalálhatják az egyébként igen olvasmányos stílusban megírt könyvben, amely egyáltalán nem csak – talán nem is elsősorban – matematiku-

soknak szól, ugyanis egy korszak szubjektív lenyomataként is olvasható, amelyben a matematika legfeljebb csak az állandóságot jelenti a 90 év alatt többször is változó viszonyok között. Igaz, néhány apró tárgyi tévedés fölött átsiklott a szerkesztő szeme (a bajai Jelky-szobrot készítő szobrász *Medgyessy Ferenc* volt, és nem István; a szerb uralkodóház pedig nem *Obradovics*, hanem *Obrenovics* volt), de ezek az élvezetet nem csökkentik: érdemes elolvasni! (*Obádovics J. Gyula: Életem. Hiszek a végtelenben. Scolar Kiadó, Bp. 2017.*)

Mayer János

ELŐFIZETÉSI FELHÍVÁS

Lapunk a 2017. évre is előfizethető. **Érdeklődni az alábbi telefonszámon lehet: 79/322-600**

A Bajai Honpolgár példányonkénti ára: **330 Ft.**

Előfizetési díjaink a következők.

Helyben (házhoz szállítva) 4 000 Ft

Vidékre (postaköltséggel) 7 400 Ft

Külföldre (postaköltséggel) 14 000 Ft

Fizessen elő, hogy biztosan megkapja!

Bajai Honpolgár Alapítvány

A BAJAI FIATALOK SZÍNHÁZÁNAK ÉVADTERVE, 2017/18

2017. szeptember 23.	ÉVADNYITÓ SZÍNHÁZI KORZÓ	Szentháromság tér
2017. október 7., 14.	PILLANATOK - zenés-verses játék	Művészetek Gödre
2017. október 28., november 3.	Agatha Christie: ...ÉS MÁR SENKI SEM! - krimi	Bajai Városi Színházterem
2017. november 25., 26., december 2., 3.	Ny. V. Gogol: EGY ÓRÜLT NAPLÓJA - monodrám	Bácskai Kulturpalota
2017. december 16., 28.	Grimm testvérek: HAMUPIPÓKE - zenés mesejáték	Bajai Városi Színházterem
2018. február 10., 11., 24., 25.	KÖTELÉKEK - zenés-verses játék	Bácskai Kulturpalota
2018. április 21., 22., 23., 28., 29.	Egressy Zoltán: PORTUGÁL - tragikomédia	Bajai Városi Színházterem
2018. május 18., 19., 26., 27., június 2., 3.	Dés László - Geszti Péter - Békés Pál: A DZSUNGEL KÖNYVE - musical	Bajai Városi Színházterem

Társulatunk a műsorváltoztatás jogát fenntartja! A 2017-es előadásokra szeptember 15-től, a 2018-as előadásokra január 15-től válthatók jegyek a Bácskai Kulturpalota Jegyirodájában!

Védendő védtelenek: az agárkosbor

■ „Bácska flórája nemekben és fajokban még mindig elég gazdagnak mondható, habár már korántsem olyan, mint volt a Duna és a Tisza vidékének ármentesítése és a sokszor mér-földekre kiterjedő közlegelők felosztása előtt. A különféle fajok egyedeinek száma azonban határozottan csökkent az által, hogy idővel csaknem minden talpalatnyi szárazföld eke alá került.” – írta többek között Kovács-Huszka Ferenc óbecsei plébános a 20. század első évtizedének végén a történelmi Bács-Bodrog vármegye növényvilágáról [Borovszky Samu (szerk.): *Bács-Bodrog vármegye, Budapest, I. kötet, 18.*]. Ugyanabban az időszakban Prodan Gyula zombori tanár az alábbiakat jegyezte fel a sorozatunk mostani folytatásában bemutatandó agárkosbor vármegyei előfordulásáról: „*Orchis Morio. *Óbecse (Kov.): erdei tisztásokon Bezdán kozorai erdőben.*” (Bács-Bodrog vármegye flórája. = *Magyar Botanikai Lapok, XIV. kötet, 1915. 209.*) A rövidítések feloldása: * az illető város flórájában megvolt, de később eltűnt növényt jelez; a Kov. rövidítés utalás Kovács-Huszka Ferencre, aki korábban megtalálta a növényt. Az azóta eltelt időszakban nemcsak az egyedek, hanem az előforduló fajok száma is tovább csökkent, ezért megóvásuk érdekében védelmi intézkedések bevezetése vált szükségessé. A kosborféléink közül leggyakoribbnak mondható, ennek ellenére az óvandók közé tartozó agárkosbort (agársisakos kosbort) – *Anacamptis morio* (syn.: *Orchis morio*) – 1982-ben nyilvánították védetté, természetvédelmi eszmei értéke a vidékfejlesztési miniszter 100/2012. számú rendelete szerint jelenleg 10 000 Ft.

Az agárkosbor egyik jellegzetessége a két gumó

Az évelő, jellemzően 8-30 centiméter magasságú növény a korán virágzó kosborfajok közé tartozik. „A kosbornak két gömbölyű vagy hosszúkás gumója van, amelyek heregumóhoz hasonlítanak, s ezért az ilyen gumókat heregumóknak is nevezik.” – olvasható Rácz János könyvében (*Növénynevek enciklopédiája, Budapest, 2010. 428.*). A kettő közül az idősebből fejlődik a föld feletti szár (ezért ez a gumó fonnyadt), a fiatalabb másik rügyéből fakad majd a következő évben az új szár (ennek megfelelően ez teltebb, erősebb és simább felületű a másikkal). A gumók keményítő- és nyálkaanyag-tartalma miatt korábban lehetőség adódott azok gyógyászati célú felhasználására. Napjainkban ez a természetvédelmi oltalom miatt nem lehetséges. Visszatérve a növény talán ismertebb tudományos elnevezéséhez – *Orchis morio* – elmondható: a név első része a görög orchisz 'here' szóból ered, míg a második a görög morosz 'buta, durcás'. Előbbi utalás a már említett heregumókra, míg utóbbit a virágtakarók sapka formájú összehorlulásával hozzák összefüggésbe. „*Ezt hasonlítják a csörgősapkához, bohócsipkához.*” – írja Rácz János korábban említett munkájának 429. oldalán.

A szórt széles vagy szálas-lándzsás szürkészöld színű levelei közül vannak, amelyek töből fakadnak, mások a szárát ölelik körbe. Előzőek 3-11 centiméter hosszúak, és a középső részükön a legszélesebbek (akár 2 cm). A növény virágzata 5-20 lazán elhelyezkedő rövid fürtvirágból áll, amelyek színüket tekintve igencsak változatosak lehetnek: a leggyakoribbak a sötét bíborvörös színűek, emellett akadnak lila, rózsaszín és fehér virágúak is. A mézajak két oldalsó karéja széles, lekerekített, míg a középső karéjon ibolyaszínű pontozás (esetekben foltozás) figyelhető meg. A tompa csúcsú lepellevél sisakszerűen összehorlulnak, megfigyelhető jellegzetességük a hosszirányú zöldes érzet, amelyek alapján a rokon fajoktól jól elkülöníthető. A növény április közepétől június elejéig virágzik, termése apró magokból álló tok.

Az agárkosbor jellemző élőhelyei a kasszalók, a hegyi és homoki rétek-legelők, láprétek, szikes puszták, cserjések, az alföldi erdős sztyepp sziki erdős puszták rétjei. A leírtaknak megfelelően a növény hazánkban sokfelé előfordul: a teljesség igénye nélkül az

Virágzó agárkosbor (Schneider Viktor felvétele)

Északi-középhegységben, a Visegrádi-hegységben, a Bakonyban, a Soproni-hegységben, a Mecsekben, a Dráva-síkon, Hortobágyon, a Nyírségben bukkanhat rájuk a szerencsés természetjáró. Vidékünkön – a Duna-Tisza közén – talán legismertebben a felső-kiskunsági pusztákon, Bugacon, a hajósi homokpusztán, Kunadacs közelében a peszéradacsi réteken (itt kosbor tanósvény várja az érdeklődőket), a Péteri-tónál tenyészik. Cikkünk fotója a madarasi Jezer-tónál készült. A növény megőrzését leginkább élőhelyeinek védelme segítheti.

Nebojszki László - Schneider Viktor

BAJAI HONPOLGÁR

Baja és környéke honismereti és kulturális folyóirata
Megjelenik minden hónap első napján
ISSN 1416-4469

Főszerkesztő: Dr. Mayer János
Főmunkatárs: Dr. Nebojszki László
Olvasószerkesztő: Sándor Boglárka

A szerkesztőbizottság tagjai:
Jász Anikó, dr. Laki Ferenc, Lex Orsolya,
Sarlós István, Sipos Loránd,
Zalavári László

Lapalapító:
Újvárosi Általános Művelődési Központ
Kiadó:

Bajai Honpolgár Alapítvány
Az alapítvány számlavezető bankja:
OTP Bank Nyrt. Bajai Fiókja
Számmlaszám: 11732033 20030119
Postacím: 6500 Baja, Telcs Ede u. 12.
E-mail: bajaihonpolgar@gmail.com

ELŐFIZETÉS: 06-79/322-600

Nyomdai munkák:

Arculat Nyomda Kft.

Felelős vezető: Csuvár Zoltán

Baja, Attila u. 15. Tel.: 79/428-944

A szerkesztőség a beküldött kéziratok rövidítésének és stilisztikai javításának jogát fenntartja!